

Siyasi Parti Sistemlerine Göre Başkanlık Rejiminin Türleri

*Şule Özsoy Boyunsuz

Öz: Hükümet sistemlerini kurumsal ve davranışsal dinamiklere göre tanımlamak, sınıflandırmak ve alt gruplara ayırmak mümkündür. Bu dinamiklerden özellikle siyasi parti sistemleri ayıraç işlevi görebilecek düzeyde sistemlerin işleyişine etki etmektedirler. Makalenin konusu siyasi parti sistemlerini bir ayıraç olarak ele alarak başkanlık sistemlerini sınıflandırmak ve işleyişlerini değerlendirmektedir. Bu bakımdan başkanlık sistemleri tek partili, iki partili ve çok partili olmak üzere üç ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlardan tek partili olanlar genellikle Afrika'da ortaya çıkmakta, demokrasi açısından sıkıntılı patronlu hiper-başkanlık rejimlerine dönüşmektedir. En bilinen örneği ABD'de karşımıza çıkan iki partili başkanlık rejimi ise bölünmüş hükümet yapısı yaratarak demokrasi açısından elverişli ancak yönetme kolaylığı açısından karmaşık sonuçlara yol açmaktadır. Çok partili model ise ya azınlık hükümetleri yahut "koalisyonlu başkanlık" yapıları oluşumuna neden olmakta; koalisyonlar polarizasyon, siyasi kırılma ve kurumsallaşma seviyesine göre demokratik gelişmeye el vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık sistemleri, patronlu başkanlık, hiper-başkanlık, bölünmüş hükümet, koalisyonlu başkanlık

Classification of Presidential Systems by Political Party Structures

Abstract: Governmental systems can be defined and classified into main and sub groups by institutional and behavioural dynamics. These dynamics, especially political party structures affect the way constitutional systems work. This paper aims to classify presidential system by using political party structures as an institutional dynamic and also taking other dynamics into account to evaluate unique features created by it. The writer divides presidential systems into three sub groups: one party, two party and pluralist systems. One party system often occurs in Africa, and helps creation of semi-democratic or autocratic patronal hyper-presidential regimes. Two party system, also known as the USA type of presidentialism, creates divided governments with high level of democracy but requires equally high levels of political talent to govern as it is difficult and complicated to administer in that divided structure. Finally multiparty presidentialism triggers minority governments or coalitions. This type of coalitional presidentialism works under the influence of political polarisation, political parties' levels of fragmentations and institutionalisation.

Keywords: Presidential systems, patronal presidentialism, hyper-presidentialism, seperated systems, coalitional presidentialism

* Doç.Dr.,Galatasaray Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Çırağan Cad. No:36, 34349, Ortaköy/İstanbul/Türkiye.

Makale gönderim tarihi: 18.09.2015

Makale kabul tarihi: 15.06.2016

Giriş

Hükümet sistemleri tanımlanırken genellikle modelin ortak anayasal özellikleri bulunarak vurgulanmaya çalışılır. Ancak çok temel anayasal kurallar dışında, ülkeler bazen kendine özgü, bazen de alt gruplar oluşturacak şekilde ortak ama ana grubun tamamında olmayan anayasal kurallara da sahiptirler. Anayasal kurallar dışında bu kuralları işleterek hayata geçiren farklı dinamiklere; kurumlara, uygulamalara, siyasi iklimlere, geleneklere, geçmişlere ve mevcut sorunlara da sahiptirler. Bu da demektir ki, hükümet sistemleri aslında birçok değişkenin etkisi altında işlev gösterirler. Hükümet sistemlerinin gerçekte nasıl işlediklerini anlamak için etkileyen tüm değişkenleri, normatif/kurumsal ve davranışsal dinamikler olarak incelemek gereklidir. Bu dinamikler bir yandan hükümet sistemlerinin işleyiş özelliklerini teşhis etmemize yardım ederken, bir yandan da farklılaşmış alt türleri ayırıştırmanızı sağlarlar (Özsoy Boyunsuz, 2014: 23-24).

Bahsedilen dinamiklerin davranışsal olanları sistemi işleten siyasi aktörlerin yönetim alışkanlıklarına, sınıfsal kırılmalara, ülkelerin kültürel ve siyasal özelliklerine vurgu yaparken; kurumsal/normatif olanları ise başta anayasal normlar, siyasi parti sistemleri, seçim sistemleri olmak üzere yapısal özelliklere işaret ederler.

Birbirlerinden özellikle başkanlık yetkileri, yasamanın gücü, demokrasi seviyesi gibi konularda oldukça farklılaşmış, ancak ortak bir biçimde başkanlık rejimi adı altında toplanan rejimlerin işleyiş farklılıklarını açıklamak ve bunları daha çok ortaklık sergiledikleri alt gruplara ayırştırmak için söz konusu dinamiklerin yardımı gereklidir. Özellikle kurumsal dinamiklerden siyasi parti sistemlerinin hükümet sistemi üzerinde o denli önemli ve ayırıştırıcı etkileri bulunur ki; sistemler siyasi yapılarına göre sınıflandırılabilir.¹

Siyasi parti sistemleri ile kast edilen siyasi partilerin bölünme, kutuplaşma ve kurumsallaşma seviyeleridir (Siaroff, 2013: 182). Bu üç veri ışığında partiler sınıflandırılırlar. Bir ülkedeki siyasi partilerin bölünme düzeyi (*fragmentation level*) belirlenirken ise yasama meclisindeki parti sayısı ve elde ettikleri sandalye düzeyine bakılabileceği gibi; bunu en büyük partinin aldığı paya oranlayarak tespit etmek (etkili parti sayısı) de mümkündür. İlk hesaplama yasama meclisinin bölünme düzeyini gösterirken, ikincisi yasama organındaki karar süreçlerini etkileme gücüne sahip partilerin sayısını (etkili parti sayısını) dikkate alır (Siaroff, 2013: 183). Bu tip bir matematiksel oranlama hesabı yapılmadan da partilerin bölünme düzeyine göre sayılarını belirlemek

---

¹ Siyasi parti sistemleri (sayıları ve bölünme düzeyi) ile seçim sistemleri arasındaki bir etkileşim bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu iki kurumsal dinamik genellikle birlikte değerlendirilmektedir. Bu ilişkiyi ilk irdeleyen (Duverger, 1970: 222-70) olmuş ardından Sartori kimi düzeltmeler ile onun teorisini geliştirmiştir (Sartori, 1997: 65,66).

mümkündür. Bu durumda, ülkedeki tüm yasal olarak kurulmuş partilerin salt sayısı bölünme düzeyini bize göstermez. Yasama meclisinde bulunarak karar süreçlerinde etkili olma ve yürütmeye tek başına sahip olma veya koalisyon içinde bulunma olasılığı bulunan partilerin sayısı belirlenir (Sartori, 2005: 107). Yürütme içinde yer alma şansı bulunmayan, koalisyon partneri olmaya ideolojik olarak müsait görülmeyen “anti-sistem” partiler de eğer siyasi rekabet alanını muhalefet olarak yönlendirme ve şekillendirme gücüne sahiplerse, bölünme düzeyini gösteren siyasi parti sayısı içine dâhil kabul edilirler (Sartori, 2005: 108).

Kutuplaşma ve kurumsallaşma seviyelerine gelince, bunların hesaplanması bir önceki değişkene göre matematiksel olarak çok daha zor ise de, çeşitli verilere bakılarak değerlendirilmesi mümkündür. Kutuplaşma seviyesi siyasi partilerin birbirleri karşısındaki ideolojik farklılıkları ve anti-sistem partilerin varlığı ile değerlendirilirken; kurumsallaşma teker teker partilerin organizasyon biçimleri, toplumsal tabanlarındaki istikrar ve parti ile örtüşme, parti ve seçim sisteminin meşruiyeti çerçevesinde değerlendirilmektedir (Siaroff, 2013: 182).

Yarışmacı sistemleri yani siyasi parti kurmanın yasal/mümkün olduğu ve kurumsallaşmış anayasal yapıları dikkate aldığımızda, siyasi partileri, tek partinin, iki partinin ve çok sayıda partinin iktidara gelme şansının olduğu sistemler olarak sayılarına göre sınıflandırılmak mümkündür² (Duverger, 1970), (Teziç,2013:), (Blondel, 1968),³ (Ware, 1996),⁴ (Sartori, 2005: 110), (Siaroff, 2013: 182-190). Siyasi yapılarda güç yoğunlaşması tek partide meydana geldiğinde bu ya yasal/siyasal bir hiyerarşi/hegemonya (Sahra Altı Afrika'nın birçok ülkesi, Meksika/PRI) durumundan kaynaklanır yahut da seçmen tercihinin serbest olarak tek parti üzerinde (hâkim biçimde) yoğunlaşmasıdır. İki partili sistemler de seçmen tercihi iki partide tezahür eder, yürütme ve yasama bazen iki parti arasında bölünür bazen de sırayla iki parti arasında el değiştirir (ABD). Çok partili sistemler ise (Brezilya, Şili, Uruguay) nispeten az bölünmüş sistemler (yönetime/koalisyona katılma potansiyeline sahip üç ila beş siyasi parti) ve/veya bölünmüş, ancak ideolojik olarak kutuplaşmamış yapıların

---

² Söz konusu sınıflandırmalar kabaca bu şekilde özetlenebilirse de grupları açıklamak için kullanılan tanımlarda ve alt gruplarda yazarlar arasında farklılaşmalar bulunmaktadır. Bu yazıda Sartori'nin sayılarına göre siyasi partileri ayırmak için kullandığı sınıflandırma kullanılacaktır. Zira Sartori sınıflandırmasında yalnızca yarışan parti sayılarını değil, partilerin hükümet kurmada ve karar almadaki etkilerini, demokratik yöntemlerle iktidarın el değiştirme olasılığını, siyasi partilerin kurumsallaşmasını da dikkate almakta; sistemleri nüansları ile geçerli şekilde sınıflandırılmaktadır. Buna göre yedi grup siyasi parti sistemi mevcuttur: tek parti (yasal olarak tek parti), hegemonyacı parti (uydu, ikincil partiler serbest/yarı serbest), hâkim parti (parti kurmak serbest ancak seçmen tercihi hep aynı tek parti üzerinde kalıyor), iki parti, ılımlı (sınırlı) çok parti, aşırı çok parti ve atomize sistemler (Sartori, 2005:110).

³ Blondel, yalnızca Batı demokrasilerini inceleme konusu yapmaktadır.

⁴ Ware'in sınıflandırması da Blondel gibi yerleşik Batı demokrasilerine uygun biçimde yapılmıştır, yarı-demokratik sistemler ile gelişmekte olan demokrasiler bu tanımlamalara oturmamaktadır (Bogaards, 2004: 175).

oluşturduğu ılımlı (sınırlı) çok partili grup ve ideolojik kutuplaşmayla tezahür eden aşırı çok partili gruptan oluşmaktadır (Sartori, 2005: 112,113).

Başkanlık sistemlerinde her üç ana grup altında ülkeler bulmak mümkündür. Her bir siyasi parti sisteminin, hükümet sisteminin işleyişi ve demokratikleşme düzeyi üzerinde önemli etkileri bulunur. Anayasa metinlerinin önceden öngöremeyeceği biçimde gelişen bu etkiler, rejimleri ayrı alt türlere ayırabilecek kadar önemli etkiler yaratmaktadır. Örneğin; tek parti hâkimiyetinin yarattığı güç yoğunlaşması başkanlık rejiminin özünde yer alan kurumsal kuvvetler ayrılığını zayıflatarak, kontrol ve denge araçlarını hırpalamakta; iki parti sistemi bölünmüş hükümetler yaratarak yönetme gücünü ortaya çıkarmakta, ancak kontrol ve denge araçlarını kurumsal kuvvetler ayrılığı ile pekiştirmektedir. En ilginç gelişme ise, çok parti sisteminde karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemler tıpkı çok partili parlamenter rejimlerde olduğu gibi koalisyon hükümetlerine yola açabilmekte, parlamenter rejimlerle benzerlikler göstermekte, ancak hükümet sisteminin normatif yapısının farklılığı (başkan için güvenoyu/gensoru olmayışı) sebebiyle koalisyonların kuruluş ve işleyiş yöntemlerinde parlamenter sistemlerden farklılıklara da yol açmaktadır.

Bu makalenin amacı başkanlık sistemlerini tüm farklı türleriyle ele almak; farklılaşmanın nedenlerini açıklamak; kimi zaman davranışsal dinamiklerle de desteklenen kurumsal/normatif dinamiklerin özellikle de siyasi parti sistemlerinin etkilerini ampirik veriler ışığında somutlaştırarak tespit etmektir. Bu amaçla öncelikle anayasal normları/kurumları esas alarak başkanlık sistemleri tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Alt türlerin normatif/kurumsal farklılıkları ortaya konulduktan sonra, tek parti, iki parti ve çok parti siyasi parti sistemleri ile başkanlık rejimi arasındaki etkileşimin ne şekilde gerçekleştiği; diğer normatif/kurumsal ve davranışsal dinamikler de gözetilerek irdelenmiştir.

Başkanlık Rejimlerinin Tanımlanması ve Sınıflandırılması

Başkanlık rejimlerinin türleri arasındaki farklılıkları tartışabilmek için evvela genel olarak bu rejimi tanımlamak; diğer hükümet sistemlerinden ve kendi içinde farklılaşan yönlerini tespit etmek gereklidir. Başkanlık rejimi tanımlarken birçok yazar, bu sistemi hayata geçiren ilk anayasal modeli, 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası'nı esas almaktadır. Yapılan tanımların genel kabul gören ortak anayasal unsurları aşağıdaki gibidir;

- a. Yürütmeye hâkim konumdaki başkan ve yasama organı belli süre için, ayrı ayrı seçimler ile doğrudan halk tarafından seçilirler; yani direkt (ikili) demokratik meşruluğa sahiplerdir (Shugart ve Carey, 1992: 19);
- b. Yasama ve yürütme birbirlerinin görevlerine son veremez, yani göreve gelme kadar bu görevi devam ettirmede de karşılıklı olarak, belli bir bağımsızlık mevcuttur. Yasama ve yürütmenin oluşumları ve

işleyişlerinde ayrılık esası vardır (Linz, 1994: 6) (Shugart ve Carey, 1992: 19) (Teziç, 2013: 504) (Özbudun, 2005: 106).

Shugart, yukarıdaki basamaklara ilave olarak, başkanların yasamaya ilişkin (değişik derecelerde) anayasal yetkilerle donatılmış olmasını da aramaktadır (Shugart ve Carey, 1992: 20).

Bir kurucu model olarak ABD Anayasasını esas alan tanımlar, yasama ve yürütmenin birbirinin görevine son verememesi ile oluşumları ve işleyişlerinde ayrılık bulunması unsurlarına vurgu yapmaktadır. Oysa Latin Amerikan anayasalarını yakından incelediğimizde ABD modelinde var olan yasama ve yürütmenin birbirlerinin görevlerine siyasi olarak son verememesi özelliğinin çeşitli bakımlardan ve iki yönlü olarak zayıfladığını görebiliriz.

Başkanlık sistemlerinde başkanın yasama tarafından siyasi sebeplerle görevden alınamaması tanımsal unsurlarından birisidir ve Latin Amerika ülkelerinde de yasama çoğunlukları siyasi olarak hoşnut bulunmadıkları başkanları sırf bu sebeple görevden alamazlar. ABD dâhil tüm başkanlık sistemlerinde başkanın yasama organı tarafından işlediği ileri sürülen suçlardan dolayı cezai olarak suçlandırılması ve yargılanması anlamına gelen *impeachment mekanizması* bulunmaktadır. Ancak bu mekanizmanın suç şüphesi dışında ‘kötü yönetim’ gibi siyasi sebeplerle işletilmesi, onu parlamenter rejimlere benzer bir tür gensoru mekanizmasına potansiyel olarak dönüştürebilecektir.

Latin Amerika’da başkanların *impeachment* usulü yoluyla yasama tarafından görevlerinde uzaklaştırılmasında başkanların bir suç (görevle ilgili ve adi suçlar) ile ithamı sebebini kabul edenler (Brezilya Anayasası 86.md; Meksika Anayasası 108.md) kadar; yanı sıra anayasa ve yasaları ihlali ile usulsüz bulunan, ancak ceza hukuku anlamında suç oluşturmayan eylemleri nedeniyle de yasama tarafından görevden alınabilmesine (Şili Anayasası md.48/2.a. md; Paraguay Anayasası 225. md; Arjantin Anayasası 53.md) olanak tanıyan Anayasalar da mevcuttur. Bunu kabul etmiş ülkelerde yasamanın, başkanı suç olmayan bir kısım sebeplerle de görevden almasına kapı aralanmaktadır. Her ne kadar Latin Amerika’da *impeachment* yoluyla görevden alınan başkanların önemli bir kısmı hakkında ciddi suç iddiaları mevcutsa da (Marsteintredet, 2014:179-180) Paraguay Başkanı Fernando Lugo gibi bir kısmı için suç iddialarının dışında ‘kötü yönetim’ sebebiyle de (www.economist.com, 2016) bu yola gidilebilmektedir.

Dahası, tamamen siyasi tercihler ya da başarısızlıklar da Latin Amerika’da başkanların görevden uzaklaşmasına sıklıkla neden olabilmektedir. *Impeachment* yolu işletilmeden, yaygın sokak protestolarından güç alan yasama organları başkanları istifaya zorlayıcı tavırlar alabilmektedir (Marsteintredet, 2014:177). Kurumsal usullerle olmasa da, siyasi yöntemlerle siyasi açıdan

başarısız görülen başkanlar düşürülebilmektedir. Demokrasi kesintiye uğramadan başkanların siyasi baskı, impeachment tehdidi, yaygın sokak hareketleri vs. ile düşürülmesi 1985 ile 2009 yılları arasında on beş ayrı olayda gözlenmiştir. Örneğin; Bolivya'da başkanlar Hernan Siles Zuazo (1985), Gonzalo Sanchez de Lozada (2003), Carlos Mesa (2005); Ekvator'da başkanlar Abdala Bucaram (1997), Jamil Mahuad (2000), Lucio Gutierrez (2005); Arjantin'de başkanlar Raul Alfonsin (1989) ve Fernando de la Rúa (2001); Brezilya'da Fernando Collor de Melo (1992) ofislerini görev süreleri dolmadan terk etmek zorunda bırakılmışlardır (Marsteintredet, 2014:175). Başkanlık rejimlerinin sabit görev süresine sahip yürütme organı oluşturarak hükümet istikrarı sağladıkları iddiası da bu örneklerde her zaman doğrulanamayan bir çıkarım haline gelmektedir.

ABD modelinde benimsenen yasamanın yürütme tarafından feshedilememesi ve yürütmenin de yasama tarafından düşürülebilmesi ilkesi (*separation of survival*), Latin Amerika ülkelerinin bir kısmında yasamanın yürütmenin başkan dışındaki üyelerini düşürebilmesi ve yürütmenin yasamanın görev süresini sonlandırabilmesi noktasında da farklılaşmaktadır. Bakanlara (Bolivya Anayasası 158/18.md, Venezuela Anayasası 187/10 md, Uruguay Anayasası 148.md) ya da bakanlar kurulunun başkanına karşı güven oylaması (Arjantin Anayasası 101. md), az bir oranda olsa da yürütmenin yasamayı feshine ilişkin hükümlere (Venezuela 240. md, Uruguay 148. md (hiç kullanılmadı) ve şimdi yürürlükte olmayan 1967 tarihli Paraguay Anayasasında ve 1980 tarihli Şili Anayasasının yürürlükten kaldırılan eski md. 32/5.md'sinde rastlanmaktadır.

Tüm bunların yanında fonksiyonel kuvvetler ayrılığını zayıflatan bir diğer özellik olarak, başkanın yasa veya anayasa değişikliği önerisi verme, yasa gücünde kararname yapma yetkisi de yaygın biçimde karşımıza çıkabilmektedir. 1979 sonrası Latin Amerika'da yapılan tüm anayasalarda yürütme organı yasa önerisi verebilirken yüzde 90 oranında anayasa değişikliği önerisi verebilmesi ve yüzde 95 oranında yasa gücünde kararname yapabilme yetkisi kabul edilmiştir (Cheibub vd., 2012: 81).

Benzer özellikleri, Afrika'da birçoğu eski Britanya sömürgesi (*Anglophone*) olan ve başkanlık rejimi olarak isimlendirilen (sabit bir süre için seçilen ve yasama organı tarafından görevden alınamayan tek başlı yürütmeye sahip) melezleşmiş sistemlerde de gözlemlenmek mümkündür (Van Cranenburgh, 2011: 6, 7). Rejim başkanlık olarak nitelenmesine rağmen, yasama-yürütme arasında kuvvetler ayrılığının çok zayıfladığı bu sistemlerde, bakanlara gensoru ve başkanın yasamayı feshi kurumlarının yanı sıra yasa ve/veya anayasa değişikliği önerisi verme, yasa gücünde kararname yapma gibi son derece

yüksek başkanlık yetkilerine neredeyse kapsayıcı şekilde rastlanmaktadır.⁵ Tıpkı Latin Amerika'da olduğu gibi burada da en seyrek rastlanılan başkanlık yetkisi 'yasamayı fesih' olmakta (Van Cranenburgh, 2011: 19); yalnızca Seyşeller (AY md. 110), Zimbabve (2013 AY md. 144), Zambiya (2016 AY. 81/4.md) ve Gine'de (2010 AY md. 92) karşımıza çıkmaktadır. Gine hariç bu ülkelerin kalanlarında yasama organına karşı bir güç olarak bakanları güvensizlik oyu vererek düşürebilme yetkisi de tanınmıştır.

Bununla birlikte, yukarıda kısaca vurgulanan özellikleriyle Latin Amerika ve Afrika sistemlerinin ciddi bir kısmı; organik ve fonksiyonel kuvvetler ayrılığına, ayrı ayrı birbirlerinin görevlerine son verememeye vurgu yapan tanımlar ışığında, başkanlık rejimi olarak kabul edilemeyeceklerdir.

ABD örneğini tam/gerçek başkanlık rejimi olarak benimseyen yazarlar, unsurların tümünü taşıyan ülkeleri (örneğin; ABD), 'saf başkanlık rejimi' (*pure presidential*) olarak kabul edip, pek çoğu Latin Amerika ve Afrika'da yer alan, tanımın kimi unsurlarını taşımayan diğer örnekleri de 'uyarlanmış', 'saflığını yitirmiş' (Linz, 1994: 5, 36; Shugart ve Carey, 1992: 19) ve 'melezleşmiş' (Cranenburgh, 2011: 5, 6, 9) sistemler olarak nitelemektedirler.

Diğer yandan, yukarıda ifade edilene benzer, biraz daha esnek bir yaklaşım Sartori'den gelmektedir. Yazara göre, devlet başkanı halk tarafından seçiliyor, sabit görev süresi boyunca yasama organı tarafından (gensoru yolu ile) düşürülemiyor ve hükümete başkanlık ediyorsa veya onları başka şekillerde yönlendiriyorsa saf başkanlık rejiminden söz edilmesi gerekmektedir (Sartori, 1994:106). Sartori'nin tanımı, hem yukarıdaki diğer yazarlara benzer şekilde 'saf başkanlık' denilen bir modelden bahsederek, saf olmayan modellerin de varlığına işaret etmektedir; hem de yasamanın görev süresinin sabitliğinden veya karşılıklı karışmazlıktan bahsetmeyerek daha çok ülkenin saf başkanlık rejimi olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Yukarıdaki yaklaşımlar ülkeler arasındaki farklılıkları görmekte, saf olan ve olmayan tipler ayrımı ile duruma açıklama getirmektedirler. Öte yandan sert kuvvetler ayrılığına, teorik amacına uygun bir anlam verebilmek, en azından başkanlık rejimini tanımlarken organların birbirinin görevlerine son verememesi unsurunun bulunmasını gerektirir. Yani yasamanın görev süresinin sabitliği de yürütmenininki kadar sistemin tanımsal bir unsuru olmalıdır. Aksi bir durum, sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık rejiminin '*özünden radikal bir sapmadır*' (Özbudun, 2012). Ancak sert kuvvetler ayrılığını benimsemiş gibi görünen kimi örneklerde, bu ayrılık yozlaşmakta, zayıflayarak parlamenter

⁵ Gana, Kenya (2010 AY'sı ile başkanlık yetkilerinde azalma gözlenmektedir), Gambiya, Zimbabve (2013 AY), Seyşeller, Sierra Leone, Malavi, Nijerya, Zambiya (2016 AY), Benin, Komoros, Kongo Brazzaville (2002 AY), Cibuti, Gine (Van Cranenburgh, 2011: 7, 18, 19)

hükümet sisteminin özelliklerini hatırlatacak görünüm alabilmektedir (Cheibub vd., 2012: 74).

Yukarıdaki tanımların hepsi normatif/anayasal özellikler ve kurumlar dikkate alınarak yapılmaktadır. Sert kuvvetler ayrılığını zayıflatan bu normatif özellikler aynı zamanda yürütme organını da saf modele nazaran ciddi biçimde güçlendirmektedir. Bir de buna aşırı derecede zayıflamış kontrol ve denge mekanizmaları eklenmişse artık söz konusu rejimleri başkanlık rejiminin yozlaşmış bir türevi olarak nitelemek mümkündür. Zira başkanlık rejiminin dayandığı kuvvetler ayrılığı teorisinin amacı aslında etkili kontrol ve denge cihazları yaratmaktır. Bugün bu teorisinin amacı olan sınırlı anayasal rejimler artık yasama-yürütme ayrılığının ötesinde gücün kötüye kullanılmasını engelleyecek, birçoğu kurumsal, kontrol-denge araçları ile sağlanabilmektedir (Ackerman, 2000). Bu sebeple, kontrol ve denge mekanizmalarından arınmış aşırı yetkilerle donatılmış başkanların var olduğu, hukuk devletinin zayıfladığı yarı-demokratik hatta otoriter yapıları, tam demokratik modelden ayırarak tanımlama ihtiyacı oluşmaktadır.

Bu yaklaşımlar, demokratik kontrol ve dengenin zayıfladığı, başkanlık yetkilerinin aşırı güçlendirildiği, yasama ve yargıya da hâkim hale gelen başkanların bulunduğu başkanlık rejimi örneklerini, ‘*başkancı*’ (Teziç, 2013: 504), ‘*havaleci/delegasyoncu*’ (O’Donnell, 1993: 6) yahut havaleci başkanlık sistemlerinin aşırılaşmış bir türü olarak ‘*hiper başkanlık*’ (Larkin, 1998: 65) yahutta ‘*süper başkanlık*’ (Fish, 2005: 198-200) (Özbudun, 2012) sistemleri olarak nitelemekte ve kontrol-denge mekanizmaları ile bezeli gerçek kuvvetler ayrılığı sistemlerinden ayırmaktadırlar.

Kontrol ve denge araçlarına (siyasi, kurumsal) bakılarak yapılan bu ayırımda, kontrol ve denge mekanizmaları ile yasama-yürütme-yargı arasında gerçek ayrılığa sahip olan (*separated systems*) sistemlerin, başkanlık olarak isimlendirilmemesi gerektiği de ileri sürülmüştür (Jones, 1994: 2). Bu görüşe göre, sistemin merkezinde başkan bulunmadığından “başkanlık” nitelemesi yanlış bir algı yaratmaktadır. Tamamen 1787 tarihli ABD Anayasasını ve ülkede o tarihten bu yana işleyen hükümet sistemini esas alan bu analize göre; kuvvetler ayrılığı sistemlerinde değişik zamanlarda ve ayrı ayrı yapılan seçimlerle oluşan bir yasama, yürütme ve bu ikisinden bağımsız yargı bulunmaktadır. Seçimlerin ayrılığı doğal olarak temsili organların birden fazla/ ayrı olmasını sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda bu organların güçlerini/yetkilerini de ayrı ayrı kullanabilmelerini sağlayan bir yapıyı oluşturmaktadır (Jones, 1994: 298). Kamusal güç ve sorumluluk, ayrılmış ve paylaşılmış durumdadır. Bahsedilen tür sistemi başkan ile denk görmek büyük bir yanlış anlama olacaktır.

Kuvvetler ayrılığı (*separated/ABD* modeli) sistemlerinde, yasama ve yürütmeye ayrı partilerin hâkim olması (bölünmüş hükümet yapısı), anayasal ve kurumsal yapının doğal bir sonucudur ve tek partinin yasama-yürütmeye birlikte sahip olmasından daha sık karşılaşılmaktadır (Jones, 1994:2).⁶ Yasama-yürütme-yargı arasındaki kurumsal ayrılık, kuvvetler arasında bir denge yaratırken; bölünmüş siyasi yapı partizan bir kontrol mekanizması olarak devreye girmekte ve kurumsal dengeyi desteklemektedir (Jones, 1994: 285). Bütün yetkilerin ve gücün bir kişi tarafından kontrol edilmesi, sistemi yazan kurucu babaların en çok engellemek istedikleri sonuçtur. Yasama, yürütme ve yargının tek elde toplanması tiranlık demektir; özgürlüklerin ve demokrasinin böyle bir sistemde yaşama olanağı bulması imkânsız görülür (Madison, 1992: 52-53). 18. yüzyılın bir ürünü olan, Locke ve Montesquieu gibi liberal düşünürlerin etkisi altında kalınarak yazılan ABD Anayasası sınırlandırılmış bir devlet yapısı (güçlendirilmiş bireyler) oluşturmayı amaçlamıştır ve Amerikan halkı da kontrol ve denge mekanizmaları ile korunan bu liberal idealleri benimsemiş gözükmektedir (Jones, 1994: 3).

ABD örneği ile somutlaşan başkanlık rejimi türü (ismi ne olursa olsun), anayasal yetkileri son derece fazlalaşmış ve kontrol-denge mekanizmalarından azade başkanların bulunduğu kimi Latin Amerikan (Cheibub vd., 2011) ve Afrika (Van Cranenburgh, 2008) rejimlerinde karşılaştıklarımızdan bir hayli farklıdır. Bu kurumsal/anayasal farklılığı dikkate alarak başkanlık sistemlerini, başkanın yetkileri, kuvvetler ayrılığı/kontrol-denge araçları açısından yukarıda yaptığımız gibi iki ana gruba ayırarak değerlendirmek mümkündür.

Ancak bu ayrımlar, anayasal/normatif farklılıkları isabetle göstermekle birlikte, işleyişe ilişkin siyasi parti sisteminden kaynaklanan çok önemli farklılıkları açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar. Demokratik sistemi işleten ana aktörler olarak siyasi partilerin sistem üzerindeki etkilerini analiz edebilmek için öncelikle parti sistemini tespit etmek, ardından bu dinamiğin hükümet sistemine olası etkilerini belirlemek gereklidir. Bu bakımdan siyasi parti sistemlerinin başkanlık rejimleri üzerindeki etkilerini her bir siyasi parti sistemine ayrı ayrı bakarak incelemek gerekmektedir.

Siyasi parti sistemlerini dikkate alarak başkanlık rejimlerini tek parti (hegemonyacı veya hakim parti sistemleri) sistemi, iki parti sistemi ve çok parti sistemi (ılımlı veya aşırı/kutuplaşmış parti sistemleri) olarak üç ana grupta değerlendirmek mümkündür (Sartori, 2005: 110) .

⁶ II. Dünya Savaşı sonrası 1994 yılına kadar olan bir istatistik yüzde 60 oranında bölünmüş hükümet yapısına işaret etmektedir (Jones, 1994:2).

Tek Parti Hâkimiyetindeki Patronlu Hiper-Başkanlık Rejimleri

Tek partinin iktidara hâkim bulunduğu yapılara ağırlıklı olarak Afrika'da rastlanmaktadır. 1990'ların başında yaygın biçimde tek parti diktatörlüklerinden demokrasiye, çok partililiğe geçen Sahra Altı Afrika (Güney, Doğu ve Batı Afrika) ülkelerinde, o tarihten bu yana kimi istisnalarla birlikte yarışmacı siyasi yapıları devam ettirme eğilimi gözlenmektedir. Bu ülkelerde siyaset, ideolojik farklılıklardan çok etnik/dilsel, dinsel ve bölgesel kırılmalara denk düşmekte, partiler bir etnisite yahut bölgeyi temsil eder şekilde ortaya çıkmakta ve siyasi yapı yoğun biçimde yanaşmacı (clientalist)⁷ özellikler sergilemektedir (Van de Walle, 2003: 304-05, 311-12; Ottoway, 1999; 311). Afrika'da sanayi devriminin yaşanmaması ideolojik/sınıfsal temelli partilerin toplumda yer etmesine olanak tanımamış, onun yerine sömürgeleşmenin ve sonrasında oluşturulan sınırların çok sayıda değişik etnik grubun ülkelere dağılması yol açması sonucu etnik/bölgesel ve dini aidiyet duygularıyla siyaset yapılmasına daha çok rastlanılmıştır (Elischer, 2013: 186). Bugün tek bir etnik grubun temsiline odaklanan partiler kadar değişik etnik grupların ittifakından oluşan partilere de sıklıkla rastlanılmaktadır. Örneğin; Kenya'da FORD-K (*Forum for the Restoration of Democracy-Kenya/* Demokrasinin Tesisi İçin Forum-Kenya) ve DP (*Democratic Party/Demokrat Parti*) tekil etnik seçmen kitlesine sahip kabul edilirken Kenya'yı kırk yıl boyunca yöneten KANU (*Kenya African National Union/Kenya Afrika Milli Birliği*) değişik etnik grupların ittifakıyla oluşturulmuştu (Elischer, 2013: 180-81).

Afrika'da partilerin kurumsallaşma oranı oldukça düşük kalmakta; en eski, kurumsallaşma düzeyi en yüksek partiler de eski tek parti rejimlerinin artıkları olmaktadır. Partiler oturmuş ve istikrarlı parti sistemleri oluşturamamakta, değişken özellik sergilemektedir. Ancak bu ülkelerdeki genel seyir, ilk çok partili seçimlerle birlikte aşırı sayıda partinin rekabete girmesi, ancak oyların ağırlıklı olarak tek bir partide yoğunlaşması şeklinde gelişmiştir. Bu ilk seçimleri takip eden seçimlerde, ilk seçimi kazanan partilerin patronaj ilişkilerinin desteği ile (devlet imkânları ile dağıtılan hizmet ve menfaatler) gücü kendilerinde yoğunlaştırarak, tekrar eden seçimleri aldıkları ve hâkim parti konumuna geldikleri gözlenmektedir. Birçoğunda siyasi parti sistemleri, geniş bir hâkim parti etrafında ortaya çıkan değişken ve küçük partilerin varlığı şeklinde belirmektedir (Van de Walle, 2003: 301-03).

Örneğin; Nijerya'da askeri rejim sonrası çok partili yarışmacı siyasete dönülürken kurulan PDP (*People's Democratic Party/Demokratik Halk Partisi*)

⁷ Yanaşmacı rejimler, siyasi sadakat ve destek karşılığında iktidar partisi/başkan tarafından devlet kaynakları merkezli servet ve hizmet dağıtımını sağlayan siyasi yapılar olarak tarif edilebilir.

1999-2015 arasında hakim parti konumunu korumuştur. Aynı şekilde Gana'da 1993'den günümüze bir dönem fasıla ile NDP (*National Democratic Congress* /Ulusal Demokratik Kongre Partisi) yönetiminde hakim parti konumundadır. Zambiya'da, Kenneth Kaunda'nın yirmi yedi yıllık iktidarına son vererek, 1991'de demokrasiye geçilirken iktidara gelen MMD (Çok Partili Demokrasi Hareketi), 2011 yılına kadar yapılan seçimleri kazanmış, 2011'de bu partiden ayrılanların kurduğu PF (Vatansever Cephe) iktidara gelmiştir. PF, 2015'de de seçimleri (yasama çoğunluğu ve yürütme) kazanmıştır. Zambiya'da MMD, hakim parti konumu kendi içinden ayrılanların kurduğu PF'ye terk etmiş gözükmektedir.

Söz konusu sistemlerde, hâkim parti ile kast edilen, üst üste başkanlık ve yasama seçimlerini kazanan güçlü bir partinin varlığıdır. Hâkim partilerin tek başına varlığı siyasi parti sistemini hâkim parti sistemi olarak nitelemek için yeterli olabilir mi? Sartori'ye göre; eğer bir parti üst üste en az üç seçimde yasama organında sandalyelerin yarısından fazlasını elde ediyorsa ve başkanlık seçimlerini kazanıyorsa veya bu sürede azınlık hükümeti olarak (yasama çoğunluğuna sahip olmadan) tek başına yönetimde kalabiliyorsa; yanı sıra seçmen tercihleri ve parti kurumsallaşma düzeyi de belirli bir istikrara işaret ediyorsa sistemi 'hâkim parti' olarak nitelemek mümkündür (Sartori, 2005; 174-75). Hakim parti sistemleri serbest seçimlere dayalı olarak oluşmaktadır. Teorik olarak, seçmen istediği takdirde iktidarın el değiştirmesi mümkündür. Arada bir dönem kayıp yaşansa da genellikle geri dönüş olmaktadır.

Afrika'da patronaj ilişkileri ve yanaşmacı yapı (Van de Walle, 2003; 310, 313), hâkim partiler çerçevesinde aşırı derecede güçlenmiş, kişiselleşmiş iktidar kullanan başkanları ortaya çıkarıp beslemektedir (Van Cranenburgh ve Gonzales, 2006). Söz konusu hâkim partiler, faydacı özellikleri, patronaj ilişkileri, gerymandaring⁸ ve/veya seçmen kaydı sahtekârlıkları, muhalefeti taciz gibi yöntemlerin de yardımıyla (Van de Walle, 2003: 306) hâkim pozisyonlarını pekiştirmektedirler. Birçoğu Freedom House ölçümlerinde tam demokratik olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca partilerin kurumsallaşması ve seçmen davranışının istikrarı da 1990'larda demokrasiye dönüş yapan bu ülkelerde düşük düzeyde kalmaktadır (Bogaards, 2004: 178). Dolayısıyla Afrika'da hakim partiler ve çevresinde birçok küçük parti yaratma eğilimi (Van de Walle, 2003: 301-03) mevcut olmakla birlikte, bu ülkelerin hepsi Sartori'nin tanımı çerçevesinde oturmuş/yerleşmiş hakim parti sistemleri olarak kabul edilemeyeceklerdir.

Sartori, kendisi de, gelişmekte olan, istikrar kazanmamış yeni sistemler için (Afrika'yı kast ederek) geçici ve yeni gelişmelere açık bir sınıflandırma

---

⁸ Seçim çevrelerini kamu yararı amacı taşımadan değiştirerek siyasi avantaj elde etmeyi ifade eden terim (Teziç, 2013:320).

kullanmayı önermekte; otoriter baskın partili yapılar, otoriter olmayan baskın partili yapılar, çekinik partili (*non-dominant*) yapılar ve ayrılmış yapılar (Sartori, 2005: 227-28, 230) sınıflandırmasını önermektedir. Bu oluşumlar istikrar kazanıp oturdukça sırasıyla hegemonyacı, hâkim, iki parti ve çok parti sistemlerine dönüşebileceklerdir. Afrika için ilk iki kategori ağırlıklı olarak gündeme gelecektir (Bogaards, 2004; 178-79).

Sartori'nin hâkim parti tanımlamasına benzer, ancak üst üste üç seçim kaydını taşımadan yasama organındaki sandalyelerin yüzde altmışını elde eden partilerin varlığına bakılarak yapılan bir başka sınıflandırma da Van de Walle ve Butler tarafından kullanılmaktadır (Van de Walle ve Butler, 1999: 28). Bu şekilde Sahra Altı Afrika'da iki önemli eğilim tespit edilmektedir: Tek partinin hakim olduğu sistemler ile açık bir çoğunluğun oluşmadığı sistemler (Van de Walle ve Butler, 1999: 24). Afrika'da bölünmüş çoğunlukların bulunduğu sistemlerin ya otoriter rejimlere geri döneceği ya da yola devam etmeyi başardıkları takdirde, daha özgürlükçü tam demokratik sistemlere dönüşeceği, hakim parti sistemlerinin ise daha çok istikrarı daha düşük kaliteli bir demokrasi ile yaşayacakları ileri sürülmektedir (Van de Walle ve Butler, 1999: 24). Bu sınıflandırma da söz konusu ülkeler hakkında ciddi fikir vermekle birlikte; tek bir seçimi temel alarak yapılması sınırlı bir değerlendirmeye neden olarak, yanıltıcı sonuçlara da götürebilecektir.

Sartori'yi esas alarak Sahra Altı bölgesinde baskın hükümet sistemi olan başkanlık rejimini⁹ tercih eden 14 ülkeye baktığımızda (Gana, Kenya, Gambiya, Zimbabve, Seyşeller, Sierra Leone, Malavi, Nijerya, Zambiya, Benin, Komoros, Kongo Brazzaville¹⁰, Cibuti¹¹, Gine), bunlardan Gana, Benin ve Malavi dışındakilerde tek partilerin baskın konumda bulduklarını görüyoruz.

Yukarıdaki gruptan Gambiya,¹² Zimbabve,¹³ Kongo Brazzaville¹⁴ ve Cibuti,¹⁵ *Freedom House* tarafından özgür olmayan ülkeler kategorisinde

⁹ Sahra altı ülkelerinin 14'ünde başkanlık, 13'ünde yarı-başkanlık ve yalnızca 3'ünde parlamenter sistem bulunduğu kaydedilmektedir (Van Cranenburgh, 2011:18). Parlamenter sistemi seçen dört ülke, Lesoto, Güney Afrika Cumhuriyeti, Botswana ve Moritus'tur. Bu ülkelerden son üçü de *Freedom House* tarafından yapılan ölçümlerde bölge de tam demokratik/özgür olarak kabul edilen dokuz ülke içerisinde yer almaktadır (<https://freedomhouse.org>, 2015). Lesoto ise yarı-özgür statüdedir (<https://freedomhouse.org>, 2016).

¹⁰ Kongo Brazzaville, 2002 yılında yapılan Anayasa ile başkanlık sistemini benimsemişken, Ekim 2015'de yapılan referandumla onaylanan yeni anayasası ile yarı-başkanlık sistemine geri dönüş yapmıştır. Bu anayasa reformunun temel amacı başkanlar için konulan dönem sınırlamasını aşarak, Başkan Denis Sassou Nguesso'nun iktidarda daha uzun süre kalabilmesini sağlamaktır (bkz. <http://presidential-power.com>, 2016).

¹¹ Cibuti'nin 1992 tarihli Anayasasına göre yürütme içinde Başkan'ın yanı sıra başbakan da bulunmakta ancak başbakan yasama tarafından güvensizlik oyuyla düşürülemediği için ülke yarı-başkanlık olarak sınıflandırılmamaktadır (Van Cranenburgh, 2008: 956).

¹² Gambiya Başkanı Yahya Jammeh, 1994'de darbeye iktidarı ele geçirmiş, APRC (*Alliance for Patriotic Reorientation and Construction*/ Vatansaver Yeniden Yönlenme ve İnşa Birliği) Partisini kurmuştur. Bu parti o tarihten bu yana tüm seçimleri kazanmıştır.

gösterilmektedir (<https://freedomhouse.org>, 2015). Bu dört ülkede muhalefet partilerinin iktidara gelme şansı bulunmamakla birlikte, şeklen varlıklarını sürdürmelerine izin verilmekte, tipik hegemonyacı/otoriter baskın parti sistemi özellikleri sergilenmektedir (Sartori, 2005:204-05, 232). İktidarın el değiştirme şansı ve serbest seçimler/siyasi özgürlükler yoktur.

Gruba teker teker baktığımızda; Zimbabve'nin otoriter olmayan baskın partili yarı-demokratik yapıdan (Bogaards, 2004:182) tekrar otoriterizme kaydığını; Kongo Brazzaville'nin etnik ayrışmalara dayalı siyasi rekabeti kaldıramayarak iç savaşa ve demokrasi dışına savrulduğunu ve Gambiya'nın da askeri darbe sonrası oluşturulan siyasi partinin hegemonyasında bulunduğunu görüyoruz. Cibuti ise 1979'dan beri iktidara hakim olan İlerici Halk Hareketi Partisi diğer bazı küçük partilerle birleşerek Başkanlık Çoğunluğu İçin Birlik (UMP) grubunu oluşturmuş, iktidarın diğer partilerin eline geçmemesi için politik baskı, şiddet, tutuklama gibi yöntemlerin yanı sıra, parti kurmayı hükümet iznine bağlama ve iktidar partisine farklı seçim avantajları veren seçim sistemiyle tipik hegemonyacı parti sistemi özellikleri sergilenmektedir.

Geri kalan başkanlık sistemlerinin 7'sinin (Kenya, Seyşeller, Sierra Leone, Nijerya, Zambiya, Gine, Komoros) yukarıda tarif edildiği şekilde otoriter olmayan hâkim parti sistemleri olduğunu görüyoruz. Bu ülkeler 90'ların başında, tek parti diktatörlüklerinden demokrasiye geçmiş ancak tam demokrasi gelişmemiştir. Tamamı, Freedom House ölçümlerinde yarı özgür/demokratik kategorisi içinde değerlendirilmektedir (<https://freedomhouse.org>, 2015).

Sahra Altı Afrika'da tam demokratik kabul edilen yalnızca iki başkanlık rejimi ile yönetilen ülke mevcuttur. Bunlar Gana ve Benin'dir (<https://freedomhouse.org>, 2015). Her ikisinde de bir hakim parti yoktur. Gana iki partili, Benin ise ılımlı çok partili bir yapıya doğru kurumsallaşma eğilimi sergilemektedir (<http://www.ipu.org/parline>, 2015). İktidarın el değiştirme imkânı bulabilmesi, ciddi bir kontrol ve denge sağlamakta, özgürlükler, hukuk devleti ve yolsuzlukları engelleme üzerinde olumlu etkiler yapmaktadır.

Bölgeye hakim gözükten yarı özgür hakim partili başkanlık sistemlerinin kurumsal/normatif özelliklerine baktığımızda ise Kenya, Nijerya, Sierra Leone ve Zambiya'da yasama seçimlerinin başkanlık seçimleriyle birlikte yapıldığını ve tümünde çoğunluk sisteminin benimsendiğini görüyoruz (Van Cranenburgh,

¹³ Başkan Robert Mugabe, bağımsızlıktan bu yana ülkeyi yöneten ZANU-PF (*Zimbabwe African National Union- Patriotic Front/ Zimbabve Afrika Ulusal Birliği- Vatansaver Cephe*) Partisinin lideri olarak 1987'den beri Zimbabve'yi yönetmektedir.

¹⁴ Kongo Brazzaville başkanı Denis Sassou Nguesso, tek parti rejiminin partisi PCT'nin (Kongo İşçi Partisi) lideri iken, 1990'da çok partili hayata geçiş akabinde iktidarı kaybetmiş, iç savaş sonrası 1997 yılında tekrar iktidara gelmiştir ve o zamandan bu yana da ülkeyi yönetmektedir.

¹⁵ Cibuti Başkanı İsmail Omar Guelleh 1999'dan bu yana PRP (*People's Rally for Progress- İlerici Halk Hareketi*) Partisinin lideri olarak ülkeyi yönetmektedir.

2011: 21). Bu durumun yasama-yürütme çoğunluğunu aynı partiye verme konusunda ciddi bir etki yarattığı açık olmakla birlikte; bölgede seçimler aynı anda yapılmısa bile, Gine,¹⁶ Komoros, Seyşeller örneklerinde görüldüğü gibi başkanların partileri yasama organında çoğunluğa sahip olabilmektedirler.

Afrika'da geleneksel olarak esasen son derece yüksek yasama yetkileri (kanun gücünde kararname çıkarma, yasaları referanduma sunma, yasa önerme, anayasa değişikliği önerme hatta yasamayı fesih (Gine, Zambiya, Seyşeller, Zimbabwe) bulunan başkanlar, yasamaya sahip olamasalar da etkili yönetimler oluşturabilecek anayasal konumlara genellikle sahiptirler (Van de Walle, 2003: 309). Yasama seçimlerinin varlığı, dış baskıları savuşturma, kişiselleşmiş/tek adam yönetimini pekiştirme, patronaj kaynakları yaratma, parti için istenmeyenleri tasfiye gibi örtülü amaçlara da hizmet edebilmektedir (Van de Walle, 2003: 311).

Esasen Afrika'da 1950'lerin sonundan itibaren bağımsızlığına kavuşan bu ülkelerde, sömürge yönetimlerinin yerini alan tek parti rejimleri kişisel iktidar kullanan başkanlarca yönetilmişlerdi. Bu başkanlar '*Big Men Rule*/Büyük Adamların İktidarı' olarak anılacak, meşruluklarını kişisel güçlerinden alan, anayasal sınırlarla kendilerini bağlı saymayan, şahıslarıyla devletin gücünü birleştiren rejimler yaratmışlardı (Van Cranenburgh, 2008: 952-73; Jackson ve Rosberg, 1982: 16). Bıraktıkları siyasal miras 1990'larla birlikte tek parti rejimlerinin terk edilmesinden sonra da etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Tüm erkleri elinde toplamış yürütme anlayışı yerleşik bir yönetim alışkanlığı olarak özünden pek bir şey kaybetmiş gözükmemektedir (Prempeh, 2007: 17).

Aşırı güçlenmiş kişisel iktidarla yönetim alışkanlığının, Afrika kültüründe var olan "kabile şefine itaat" anlayışından beslendiği sıkça ileri sürülen bir açıklama ise de (Prempeh, 2007:5), tarihsel başka sebeplerde mevcuttur. Afrika'da sömürgeciler tarafından çizilen sınırlar, bağımsız devletlere dönüştürülürken tarihte var olan Afrika krallıklarının kadim sınırları göz ardı edilmiştir. Devlet ve yönetim gelenekleriyle, kadim kurumsal devamlılıklar ortadan kaldırılmıştır. Tarihsel olarak ortak geçmişi olmayan, ortak siyasi gelenek ve kurumlardan yoksun, pek çok farklı dil konuşan kabilelerden bir ulus üretme problemiyle karşı karşıya kalınmıştır. Etnik ya da dini kimliklerin çatışması uluslaşma süreçlerini başarısızlığa uğratarken; sömürgecilik sonrası siyasi teşkilatlanmaya temel olacak Afrikalılarca geliştirilmiş teori ve yaklaşımların yokluğu da toplumu birleştirecek kurumların oluşmasını zora sokmuştur. Bu durumda bağımsızlık sonrası iktidarı ele geçiren politikacılar kendi şahsi güç ve otoritelerine dayanarak yönetmeye başlamışlardır (Jackson ve Rosberg, 1982: 22).

¹⁶ Örneğin Gine'de 2010'da, Gine Halk Hareketi Partisinin lideri Alpha Condé başkan seçilmiş ve 2013 yılında yasama seçimlerinde de partisi açık ara çoğunluğu elde etmiştir (<http://www.ipu.org/parline>, 2015).

Güçlü (*de facto/de jure*) başkanlar (Van Cranenburgh, 2008) başkanlık rejiminin etkisi ile çoğunlukçu, ‘tek kişilik’ yürütme yapıları yaratıp iktidarlarını kişiselleştirirken (Van de Walle, 2003: 310), hâkim parti sistemi ile de kurumsal kuvvetler ayrılığını tamamıyla ortadan kaldırabilmektedirler (Van Cranenburgh, 2011: 14). Hakim/otoriter olmayan baskın parti sistemi burada yasama-yürütme füzyonu yaratılmasını sağlayarak, bölgede mevcut hiper-başkanlık (Van Cranenburgh ve Gonzales, 2006:22) yapısını güçlendirmektedir.

Hiper-başkanlık sistemleri, başkanların aşırı derecede *de facto* ve/veya *de jure* yetkilere, yasama ve yargı üzerinde kontrole sahip olabildikleri, gücü ellerinde toplamak, kontrol ve denge araçlarını özellikle de yargıyı zayıflatarak, bu yapılara hakim olabilmek için bilinçli olarak manevralar yaptıkları bir sistemi tarif etmektedir (Larkin, 1998: 65). Hakim parti sistemi, başkanı *de facto* yetkilendirmek, başkana ait olmayan *de jure* yetkilerin onun arzu ettiği biçimde kullanılmasını sağlamak; kısaca hiper-başkanlık rejimini tesis etmekte son derece elverişli bir araç olmaktadır.

Afrika’da 1990’larda tek parti diktatörlüklerinden çok partili rejimlere geçilirken yapılan yeni anayasalar yasama yetkisini yasama organına bırakarak, temel haklar ve özgürlüklerle birlikte anayasal ve idari yargı mekanizmaları oluşturmuşlardır; ancak başkanların siyasal yapı içindeki hâkimiyetlerine son verememişlerdir (Prempeh, 2007: 73). Modern Afrika’da hala başkanlar, yasama organının rızasını aramaksızın genel siyasi tercihleri yapmakta ve kamu harcamalarını yönlendirmektedirler (Prempeh, 2007: 18).

Aşırılışmış başkanlık yetkileri ve düşük kuvvetler ayrılığının yani başkanların yasama yetkilerini üzerine alabilmesinin anayasanın sözünde vücut bulduğu Kenya ve Zambiya (Van Cranenburgh ve Gonzales, 2006: 22) gibi ülkelerde demokratikleşmede ciddi sıkıntıların ortaya çıkması yeni anayasa arayışlarını tetiklemiştir. Kenya, 2010’da kabul ettiği anayasası ile başkanlık yetkilerini azaltıp, kontrol-denge araçları ile kurumsal kuvvetler ayrılığını tesis etme yolunu seçmiştir (Shinya, 2012: 2). Zambiya’da da anayasa yapım çalışmaları 2016 yılı itibariyle sonuçlanmışsa da yeni anayasa başkanlık yetkilerini önemli ölçüde azaltmamıştır.

Ancak unutulmamalıdır ki; zayıflatılmış kuvvetler ayrılığı, aşırı güçlenmiş başkanlar her zaman anayasanın sözünden destek almayabilirler. Diğer bir deyişle; anayasa ilk bakışta kuvvetler ayrılığının şekli koşullarını sağlanmış gözükse de Nijerya’da şahit olunduğu gibi hakim parti sistemi yasama-yürütme birleşmesini sağlayabilmekte; yasamanın yardımı ile hiper-başkanlık rejimi tesis edilebilmektedir (Prempeh, 2007: 18, 79-80).

Nijerya’daki duruma benzer şekilde, anayasanın sözü ile parti yapısından kaynaklanan politik uygulama arasındaki farka örnek olabilecek bir başka ülke de Meksika’dır. Meksika Anayasası’na bakıldığında zaman, ayrı ayrı seçimlerle

gelen ve birbirinin görevine son veremeyen yasama ve yürütme organları bulunduğu (kurumsal kuvvetler ayrılığı); yasama yetkisinin devrinin 49.md ile yasaklandığı, ancak olağanüstü haller ve dış ticarete ilişkin durumlarda yetki yasası ile yürütmeye kanun gücünde kararname çıkarma yetkisinin verilebildiği (AY. 29.md), başkanın yasa önerebildiği,¹⁷ ancak referandum ve yasamayı toplantıya çağırma yetkilerinin bulunmadığı görülür. Başkanın ayrıca paket ve kısmi veto yetkileri de mevcuttur. Yasama başkanın vetosunu üçte iki çoğunlukla aşabilmektedir. Normatif bakımdan başkanın ciddi yasama yetkileri bulunduğu, ancak yasamaya tam ve mutlak hakimiyetinin mevcut olmadığı anlaşılır. Ancak uygulama hegemonyacı parti sistemi sebebiyle bu tablonun çok üstünde otoriter bir yürütme hakimiyetine neden olmuştur.

1928 ile 1978 arasında resmi olarak seçim sistemindeki kısıtlama ve sınırlandırmalarla şekillenen hegemonyacı parti sistemi, PRI (*Partido Revolucionario Institucional*) dışında küçük partilerin bulunmasına müsaade etmekle birlikte; başka partilerin hukuken ve fiilen iktidar şanslarını yok etmekteydi. Seçim süreci ve partilerin örgütlenmesi tam olarak yürütme kontrolü altındaydı¹⁸ (Casar, 2002: 121-22). Bu dönemde hegemonyacı parti PRI, yüksek bir kurumsallaşmaya, merkezileşme ve disiplin sergilemiştir (Casar, 2002: 122). Başkanlar partiye tam hakimiyet göstermiş, yasama adaylıklarını tamamen kontrol etmişler; buna karşılık yasama üyeleri de, başkana yüksek sadakat ve disiplinle hizmet etmişlerdir. Yasama, anayasaya aykırı yetki devirleri ile düzenleme yetkisini başkanlara kendisi teslim etmiştir (Casar. 2002: 120).

Bugün bu hegemonyacı yapı terk edilse de ve 1997 sonrası yasama meclisinin iki kanadında da artık salt çoğunluklara hakim olamasa da, PRI yasama meclisindeki¹⁹ birinci parti konumunu devam ettirmektedir (ipu.org, 2015). Parti sisteminin hegemonyacı alandan ılımlı çok partiye doğru değişim içinde olduğu izlenimi doğabilirse de (Carreras, 2012: 144), 2012 yılında başkanlığın tekrar PRI'nın eline geçmiş olması, *Freedom House* ölçümlerinde ülkenin siyasi haklar bakımından 2011 itibariyle özgür statüden yarı-özgür statüye; basın ise özgür olmayan statüye kayması (freedomhouse.org, 2015) hegemonyacı tam otoriter sistemden, hakim/otoriter

¹⁷ Yalnızca bütçe kanunu tasarıları konusunda yürütmenin tekeli mevcuttur, ancak Meksika yasama organı bütçe kanunu görüşürken dilediği değişikliği yapabilir.

¹⁸ 1978 reformları ile bu resmi kayıtlamalar kaldırılrsa bile fiiliyatta hegemonyacı parti sisteminin çözülmesi; PRI'nın yasama çoğunluğu kaybetmesi 1988 yılında; başkanlığın el değiştirmesi ise 71 yıl sonra 2000 yılında gerçekleşebilmiştir. İki dönem sonra 2012 yılında başkanlık yeniden PRI'ya geçmiştir.

¹⁹ PRI, 2006 yılında Senato ve Temsilciler Meclisi'nde; 2000 yılında ise sadece Temsilciler Meclisi'nde birinci parti konumunu kaybetmiştir. Bu yıllarda kaybettiği her seçim döneminde aynı yıl içinde yapılan başkanlık seçimlerini de kaybettiğini görüyoruz.

olamayan baskın partili yarı-demokratik/yarı-otoriter bir sisteme evrilme içinde bulunduğu şüphesini doğurmaktadır²⁰.

Parti sisteminin gelişimi demokrasiye geçildikten sonra yalpalama sergilese de geçmiş dönemlerin yasama üzerinde yarattığı tahribatın izleri silinmiş değildir. Meksika’da halen yasama organı ve komiteleri, yasama ve denetleme işlevi bakımından zayıf kalmakta; Meksika başkanları kendilerinden çok daha yüksek anayasal yetkileri olan başkanların sahip olamayacağı şekilde yasama faaliyetlerine hâkim olabilmektedirler (Aléman ve Tsebelis, 2011: 12- 13).

Zayıf yasama organları yanında tam demokratikleşememiş hiper-başkanlık sistemlerinin oluşmasını destekleyen; Latin Amerika’da ve Afrika’da çok net gözlemlenen kimi davranışsal (tarihsel, kültürel, toplumsal özellikler) ve normatif/kurumsal dinamikler de mevcuttur (Von Soest, 2011), (Prempeh, 2007). Partilerin yanaşmacı, pragmatik yapıları, onları başkanların kaynakları kontrolünün aracı haline getirirken; ekonomik kaynakların kontrolüne ilişkin bütçe, vergi kanunu gibi kanunları önermenin başkanların tekelinde bırakılması, tarihsel olarak yasama organlarının kurumsallaşmasındaki zayıflıkla birleşince başkanları güçlendirici etki yapmaktadır (Prempeh, 2007 : 82-88). Diğer yandan, doğrudan demokratik meşruiyetin iktidarı kişiselleştici etkisi de başkanları güçlendirmektedir.

Bu yapılanmalarda anayasaların yasama yürütme arasındaki dengeyi sağlamak üzere aktif çareler önermediklerini; diğer bir deyişle, başkanlarının aşırı derecede güçlenmesini ve sisteme hakim hale gelmelerini önleyici çözümler konusunda sessiz olduklarını söylemek gereklidir (Prempeh, 2007: 81). Söz konusu anayasal tavır, hakim parti sisteminin hiper-başkanlıktan yana evrilmesini desteklemektedir.²¹

Hâkim parti sistemi (kurumsal dinamikler), güçlü başkanlar ve mevcut siyasanın yanaşmacı özellikleri birbirlerini besleyerek yan yana gelmektedirler. Bu noktada başkanlık rejiminin işleyişini ifade etmek için hiper-başkanlık nitelemesi eksik kalmakta; siyasal sistem içinde her şeye hakim başkanların yönettiği neo-patrimonyal²² ilişkiler ağını (Bruhns, 2012: 9-24) ifade etmek için ‘patronlu başkanlık’ sistemleri tanımı yapılmaktadır (Hale, 2005: 137). Neo-patrimonyalizm, kavram olarak sosyolojik, antropolojik ve ekonomik ilişkileri

²⁰ PRI’nın hakim konumu ve seçimi kazanma sebepleri üzerine bkz. Serra (2013).

²¹ Prempeh, hiper-başkanlık deyimini yerine ‘başkanlık emperyalizmi/ presidential imperialism’, ‘emperyal başkanlık/imperial presidency’ gibi terimleri de, başkanların sisteme hâkim aşırı güçlü konumlarını açıklamak için kullanmıştır (Prempeh, 2007: 3).

²² Patronaj, modern toplumda karşılaşılan, birey ile daha büyük grup arasında yaşanan, kamusal varlıkların/servetlerin kişilere geçirilmesi noktasında karşımıza çıkan bir ilişki türünü ifade etmektedir (Laurelle, 2012: 305). Neo-patrimonyalizm de modern toplumlarda tek bir yöneticinin kamu kaynaklarının dağıtımını özel çıkarları için kontrol etmesi; siyasi sadakati kamu kaynaklı maddi ve sembolik ödüllerle satın alabilmesi durumunu ifade etmektedir. Güç dengelerini ve servet dağıtımını kontrol sayesinde bu yönetime herhangi bir muhalefetin oluşumu da engellenebilmektedir (Laurelle, 2012: 306).

ifade etmekteyken,²³ ‘patronlu başkanlık /*patronal presidentialism*’ kavram olarak bir tür başkanlık rejiminin işleyiş biçimine odaklanmaktadır.

Hale, patronlu başkanlık kavramını, iki temel unsur ile tarif etmektedir. Birincisi; doğrudan halk tarafından seçilmiş ve devletin diğer erkleri ve organları karşısında de jure olarak güçlendirilmiş başkanların varlığıdır. İkinci unsur ise; başkanın, devletin ekonomik kaynaklara hâkimiyetini kendi şahsi hakimiyeti haline dönüştürerek buradan büyük boyutlarda de facto güç devşirmesidir (Hale, 2005: 137-38). Bu sistemlerde hukuk devleti, kurumsal pratikler ve fikir temelli siyaset yerine başkanın kendi belirlediği şekilde devletin kontrolündeki ekonomik kaynakları bireylere aktarması söz konudur. Başkan bunun karşılığında, ekonomik varlıkları kendisine bağlı siyasi elitin sadakatini elde etmekte; böylelikle iktidarına meydana okuyabilecek muhalefetin ortaya çıkışını durdurabilmekte ve aynı zamanda hukuken var olanın çok ötesinde bir iktidar alanına sahip olabilmektedir.

Sahra Altı Afrikası, bölge olarak neo-patrimonyal ilişkilerle şekillen başkanlık rejimlerine sahip olup (Bratton ve Van de Walle, 1997), (Van de Walle, 2012: 11-123); patronaj ilişkilerinin tarihsel kökeni sömürgecilik dönemine kadar uzanmaktadır (Laruelle, 2012: 308). Patronaj ilişkileri günümüzde de rejime ana karakterini veren, hakim parti sisteminin oluşmasında ve devamında gözlenen ana itki olarak yaygın biçimde varlığını sürdürmektedir.

Yukarıda açıklandığı gibi üst kimliğin zayıf olduğu etnisite ve kabilelere bölünmüş bu ülkelerde klan, kabile, etnisite, din üzerinden alt kimlik siyaseti de çok yaygındır. Bu tarz aidiyetler adeta sosyal sigorta işlevi görmektedir. İş karşılığında hediye ve patronaj kültürü, etnik/dini kimlik aidiyeti ve hemşericilik ilişkileriyle karşılıklı olarak birbirini beslemektedir (Van de Walle, 2003: 311). Aynı sosyal gruptan olan ‘patron’ kamu erkine sahip olarak, yanışmacılık ilişkisi içindeki hemşerilerinin hizmet ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Bu toplumlarda sosyal eşitsizlikler oldukça yaygın olmasına rağmen, sınıf bilinci fevkalade düşük düzeyde kalmaktadır. Kamu hizmeti, sosyal hizmetler karşılığı oy satışı sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Van de Walle, 2003: 312-13). Muhalefete oy verilmesi halinde cezalandırılma korkusu, seçmenlerin programını beğendiği ya da beğenmediği parti ayırımı yapmadan oy kullanmasına neden olmaktadır. Böylece, patronaj ilişkileri iktidarın el değiştirmedeği, üst üste hep aynı partinin seçim kazandığı bir sistemi beslemekte, diğer yandan da iktidarın yaptığı/yapmadığı şeylerden dolayı siyasi sorumluluğunun oluşmasını engellemektedir.

²³ Neo-patrimonyalizm kavramının gelişimine ve patrimonyalizmden farkına ilişkin tartışmalar için bkz. Erdman ve Engel, 2006.

Sistematiik yanaşmacılık ve devlet kaynaklarının patronaj ilişkisi içinde siyasi meşruyet elde edilmesi için kullanımının yanı sıra, iktidarın el değiştirmemesiyle belirginleşen (başkanlarda) kişisel aşırı g yoğunlaşması (Bechle, 2010: 7) ile ortaya çıkan neo-patrimonyal ilişkileri Afrika dışında Meksika’da da özellikle hegemonyacı parti sistemi altında ve 1999 (Chavez’in iktidara gelişi) sonrası²⁴ Venezuela’da ortaya çıkan hakim parti sistemi altında gözlemek mümkündür (Von Soest, 2011: 21-22).

Neo-patrimonyalizm kavramıyla ifade edilen bu ilişkilerde, şahsi alanla kamusal alan şeklen, resmen ayrılmıştır ancak uygulamada resmi olmayan siyaset, resmi kurumları işgal etmekte ve böylece kurumsallaşmaktadır (Erdman ve Engel, 2006: 18). Neo-patrimonyalizm, yanaşmacı karakterdeki patronaj ilişkilerini tesis ederek, bir hakimiyet hiyerarşisi oluşturmakta; patrimonyal yanaşmacılıkta (clientelism) mevcut olan bir kişiye yönelik çıkar aktarımının yerini, ‘büyük adam’ ile ‘kk adam’ arasında, kolektif çıkar aktarımını sağlayan aracılarda işleyen, bir gruba yönelik çıkarların aktarımı almaktadır (Erdman ve Engel, 2006: 20).

Neo-patrimonyal yapılarda yüksek oranda yolsuzluk, siyasi yozlaşma görülmektedir. Bu noktada yalnızca bireysel özgürlükler zarar görmemekte; hukuk devleti ve temiz siyaset ilkeleri de yara almaktadır (Bechle, 2010:11). Afrika’da (Van Cranenburgh, 2008: 968) ve hakim parti sistemine sahip yarı demokratik Venezuela’da (Von Soeast, 2011: 21,22) siyasette yüksek ölçüde kirlilik (rüşvet/görevi kötüye kullanma) ve zayıflamış hukuk devleti ile kontrol ve denge araçlarından arınarak aşırılaşmış başkanlık yetkileri arasında bağlantıyı gösteren çokça veri mevcuttur.

Neo-patrimonyalizm seviyesi arttıka ki; araştırmalar yüksek oranda²⁵ Afrika’da ortaya çıktığını göstermektedir (Laruelle, 2012: 306), başkanlardaki kişisel g yoğunlaşması da artmakta, demokratikleşme seviyesi de düşmektedir. (Venezuela’da (Von Soeast, 2011: 22). Bu noktada siyasi parti sistemi hegemonyacı olanlar demokratik değil otoriter kabul edilirken; hakim parti sisteminde kalanlar Venezuela, Kenya, Seyşeller, Sierra Leone, Nijerya, Zambiya, Gine, Komoros da görüldüğü gibi yarı-demokratik/yarı-otoriter kabul edilmektedir.²⁶ Bu verilerin tamamı da bir yönüyle hakim parti sistemi altında şekillenen kontrol denge mekanizmalarından arınmış havaleci/hiper başkanlık; bir diğer yönüyle de neo-patrimonyalizmden beslenen patronlu başkanlık sistemlerinin varlığını işaret etmektedir (Prempeh, 2007: 20).

²⁴ 1997 yılında Chavez’in kurduğu ve başkanı olduğu 5. Cumhuriyet Hareketi, daha sonra 2007’de Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi’ne dönüşmüştür.

²⁵ Petrol, doğal gaz gibi kaynaklara sahip Rusya, Azerbaycan ve Orta Asya’nın kimi otoriter rejimlerinde de yaygın biçimde gözlenmektedir (Laruelle, 2012).

²⁶ lmler için bkz. freedomhouse.org.

Kısaca hâkim parti sisteminin başkanlık rejimiyle yan yana gelişi, başkanlık rejiminin özünü ifade eden kurumsal kuvvetler ayrılığını ortadan kaldırarak, diğer bazı davranışsal ve kurumsal dinamiklerin de katkısı ile yasama-yürütme füzyonuna neden olmaktadır. Yürütme lehine diğer anayasal erkleri oldukça zayıflatarak hiper-başkanlığa yol açan bu etkileşime, bir de neo-patrimonyal yanaşmacı ilişkiler eklenince sonuç ‘patronlu başkanlık’ rejimleri olmaktadır. Bu sistemler en iyi ihtimalle yarı-demokratik iklimde seyretmekte, kimi zamanda Zimbabwe örneğinde olduğu gibi otoritarizme geri kaymaktadırlar.

İki Partili Başkanlık Rejimleri ve Bölünmüş Hükümetler Olgusu

İki partili başkanlık rejimleri, seçimleri kazanma potansiyeline sahip iki parti arasındaki rekabetin şekillendirdiği yapılardır. Parlamenter rejimlerde iktidarın iki parti arasında el değiştirmesi yaşanırken; başkanlık rejimlerinde bu olasılığa bir de iktidarın iki parti arasında paylaşılması eklenir. Şöyle ki; yasama ve yürütme seçimleri ayrı ayrı gerçekleştiğinde (aynı/yakın zaman aralığında veya başka zamanlarda) iki partili sistemlerde her iki partinin de bu kurumlardan birine hâkim olma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Yasama organının hiçbir partinin kontrolünde olmadığı durumlar koalisyon gibi başka siyasi sonuçları tetiklerken, öteki partinin yasamayı kontrol etmesi çok daha farklı iktidar dinamikleri (bölünmüş hükümet yapısı) ortaya çıkartmaktadır.

Bu tarz başkanlık sistemlerinin en önemli örneğini Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) görüyoruz. ABD, 1787 tarihli Anayasası ile tüm başkanlık sistemlerinin atası ve en bilinen örneğidir. Yukarıda başkanlık sistemlerinin tanımı yapılırken belirttiğimiz gibi bu modelde yasama ve yürütme organlarının sert biçimde organik ve işlevsel olarak ayrılmıştır. Anayasal erkler karşılıklı denge ve kontrol araçlarına sahiptirler. ABD’de başkanlık rejimi tasarımı, felsefi olarak düşünülerek hayata geçirilmiş bir yapıdır. Montesquieu, Locke gibi düşünürlerde kaynağını bulduğumuz, kuvvetler ayrılığı, gücü başka organlarca denetlenen ve dengelenmiş hükümet fikri üzerinde oturtulmuştur.²⁷ Bu yapıda iyi bir yönetim keyfi olmayan güç demektir. Bu kuram, demokrasi ve bireysel özgürlüklerin, ancak sınırlandırılmış bir hükümet karşısında hayat şansı bulabildiğini savunur ve gücün tek bir elde toplanmasına karşı ciddi bir şüphe ve güvensizlik besler²⁸ (Kurland, 1986: 593).

²⁷ 1787 Anayasası’nı yazan Kurucu Babalar’ın ilham aldığı söz konusu teoriler başkanlık sisteminin altında yatan liberal fikrîsel temeli oluşturarak, ABD’de bu sisteme ruhunu verir. Söz konusu liberal fikrîsel temel mevcut bulunmadığı, içselleştirilmediği ya da bu fikirlere karşılık gelecek gerçek bir toplumsal anlayış ve talebin olmadığı toplumlarda başkanlık sistemi de özünden sapma göstermektedir.

²⁸ ABD özelinde sistemin doğuşu ve söz konusu felsefi yaklaşımın bu denli benimsenmesinin arkasında yatan sınıfsal bir gerçeklik de mevcuttur. Kayda değer mülke sahip burjuvanın, (bu kişiler etkin vatandaş olarak görülüyordu) yürütme organının hırslarından ve mülksüz yığınların tesirinde görülen yasama organından korunması gerektiğine inanılıyordu. Bahsedilen kayda değer mülke sahip burjuva, bağımsızlık sürecinde

Başkanlık rejiminde, yasama ve yürütme organları arasında sert kuvvetler ayrılığının ardında yatan anlayış budur.

Burjuvanın otonom alanına saygı prensibiyle şekillen bu devlette başkan güçlü ve hâkim bir figür değildi. Yasama ile karşılıklı bir çekişme içine salınmıştı. Yasa önerisi getiremeyen, bütçesini kullanabilmek için yasamanın (Senato) onayına muhtaç olan başkan, Kongre üzerinde kontrolünü temin edecek hukuki kanallardan da yoksundur. Başkan yasamaya karşı veto yetkisine sahipse de nitelikli bir çoğunlukla aşılabilen bu yetki, hükümet programı ile çelişen istenmeyen yasaların çıkışını durdurmak için verilmişti. İsteddiği yasaları çıkartacak parlamenter rejimlerdeki başbakanlarınkine benzer dolaysız bir güce sahip değildir. Böylece bir tirana dönüşmesinin engelleneceği düşünülmüştü.

Sistemi hayata geçirenler, kuvvetlerin tek elde toplanmasını önleyerek, demokrasi ve özgürlükleri koruyacaklarına inanmışlar; kuvvetlerin tek elde birleşmesini önlemek amacıyla ayrı zamanlarda yapılan seçimlerle anayasal organların oluşması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ayrı seçimlerle gelen anayasal erklerin farklı partilerin kontrolüne girmeleri de teorik olarak sistemin getirmeyi amaçladığı kontrol ve dengenin bir gereği, onunla uyumlu bir sonuç olarak düşünülmektedir (Jones, 1994: 2).

ABD örneğine baktığımızda, 1856 yılından bu yana yerleşik bir hal alan iki parti sisteminin varlığıyla birlikte oldukça yaygın şekilde ortaya çıkmış olan bölünmüş hükümet olgusunu görmekteyiz. 1856-1994 yılları arasında 14 defa başkanlar iki kanatlı yasama organının iki kanadını birden; 13 defa da yalnızca bir kanadı muhalefet partisinin kontrolüne kaybetmiştir (Jones, 1994: 14). 1994 sonrasında da Başkan Clinton yaklaşık 5 yıl boyunca (1995-2000) yasamanın her iki kanadı birden muhalefet kontrolünde olduğu halde görevine devam etmiş; sonraki Başkanlar Bush ve Obama da görev sürelerinin dolmasına iki yıl civarında bir zaman kala aynı kaderi paylaşmışlardır. Kimi başkanlar görevlerine bölünmüş hükümet yapısı ile başlamak zorunda kalmışsa da genellikle bu durum dönemlerinin ortasına denk düşen yasama seçimleriyle oluşmuştur (Jones, 1994: 13). 1968'den itibaren ezici çoğunlukla başkanlar bir ya da iki kanatta birden muhalefetin çoğunluğuyla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak bu çoğunluklar başkanların yasaları vetosunu aşacak üçte iki çoğunluğa ulaşabilmiş değildir.

Bu ayrılık, organlar arasında çatışmaya doğru kurumsal bir eğilim oluşturarak, yasamayı ve nihai olarak sistemin bütünü işlemez hale getirebileceği gibi (Cheibub, 2009: 1376); güçler arasında pazarlıklar neticesi

---

İngiltere'nin ekonomik yaptırım ve baskısından etkilenen ve o dönem kolonilerde söz sahibi olan sınıftı. Kolonilerde seçim sistemleri o dönemde yaygın olan servet esasına (zenginlik ve toprak) dayalı olarak düzenlenmişti ve toplumun yalnızca bu kesimi temsil görüyordu. Anayasanın yapımında etkin olan da bu kesimdi (Laski, 1992: 76).

seçmeni memnun edebilecek uzlaşılara da, en azından teorik olarak, ulaşılmasına neden olabilir (Ackerman, 2000: 644). ABD’de sistem bütünüyle işlemez hale gelmemekle birlikte, kuvvetler ayrılığı teorisyenlerinin umduğu kadar mükemmel çalıştığı da şüphelidir.

Sistemin işleyişine yakından bakıldığında, başkanların, bakanlar, askeri ve sivil bürokrasinin önemli bir kısmı ile diplomatik makamlara yaptıkları atamaların Senato’nun onayı ile gerçekleştiğini görüyoruz.

Senato her iki yılda bir 65.000 civarında subay ve 2000 civarında büyük kısmı dış işleri çalışanlarından oluşan sivil bürokrasi atamasını incelemektedir. 20.yy ortalarından itibaren Senato rutin olarak adaylıkları onaylanması gereken tüm atamaları ilgili komitelere sevk etmekte, burada yapılan incelemenin ardından Genel Kurul oturumunda oylamaktadır. Bakanlar ve bakanlık bürokratları dahil yürütme içindeki pozisyonlar için önerilen adayların onaylanması salt çoğunlukla toplanan Senato Genel Kurulunda toplantıya katılanların çoğunluğu ile karar verilir (Rybicki, 2015: 9). Ancak yukarıda bahsedilen atamaların büyük bir kısmı Senato’da blok halinde görüşülür ve oy birliği ile onaylanır. Yürütme politikalarını belirlemede etkili olmayan pozisyonlara yapılan atamalar Senato’da pek fazla engelle karşılaşmadan onaylanmaktadır. Yüksek bürokratların atamaları daha dikkatli incelemelere konu olsa da, Senato’da oldukça yüksek oranda onaylanırlar.

Bakan atamalarına gelince yürütme organı atamaları içinde en dikkatli incelemeye maruz kalanlar bakanlardır. Yine de tarihsel olarak Senato, başkanın yakın çalışma grubunu oluşturan bakanların atanmasında, başkanlara yargıçların atanmasında görülmeyen derecede geniş bir hareket alanı bırakmaktadır. Bir kıyaslama yaparsak, 1789’dan günümüze bakanlıklar için önerilen adayların sadece yüzde ikisi Senato tarafından reddedilmişken, Yüksek Mahkeme yargıçlığı için yapılan önerilerin yüzde yirmi beşi ret, çekilme gibi sebeplerle sonuçsuz bırakılmıştır (<http://www.senate.gov>, 2016). Ancak bu geniş hareket alanı otomatik onay anlamına da gelmemektedir. Senato bakan adaylarının önerildikleri işe etik olarak ve diğer sebeplerle uygun olup olmadıklarını değerlendirmekte, uygun olmadığını düşündüklerini reddedebilmektedir. Şimdiye kadar dokuz bakan adayını Senato tarafından reddedilmiş; on iki aday ise çekilmeye zorlanmış ya da öneri hakkında işlem yapılmayarak adaylıkları düşürülmüştür (<http://www.senate.gov>, 2016). Senato’nun atamayı onaylamaması başkanın partisinin çoğunluğa sahip olmadığı durumlarda daha sık olmakla birlikte aynı çoğunluk tarafından da ret işlemi yapıldığı olmuştur.

Sonuç olarak, başkanlar yürütme faaliyetlerinin nihai sorumlusu olarak kabul edildiklerinden, yürütme organına bağlı makamlara yaptıkları atamalarda sınırsız olmamakla birlikte, büyük bir takdir yetkisine sahiptirler. Yasama denetim görevini söz konusu takdir yetkisini ortadan kaldırıcı şekilde

kullanmamaktadır. Öyle ki; başkanların bürokrasiyi şekillendirme gücü ve profesyonel yöneticilerden ziyade her başkanının bu kadrolara kendi ekibini getirme eğilimi sebebiyle, hukuk devletini zedeleyecek derecede siyasileşmiş bir idari yapı ve bürokrasi olduğu eleştirisi yapılmaktadır (Ackerman, 2000: 641).

Başkanların kendi siyasi programlarını ve yürütme içi ekibini belirlemedeki bu gücüne rağmen, programlarını icra etme (yasa yapım sürecini etkileme) hususunda aynı güce sahip olmadıkları açıktır. Kuvvetler ayrılığının özü ve bölünmüş hükümet yapısı buna engel olmaktadır. Başkanın partisi yasama çoğunluğuna sahip olsa bile partilerin disiplinsiz yapıları,²⁹ yasama seçimlerinde adayların ön seçimle belirlenmesi ve seçilmek için parti desteğinden çok kendi seçmen kitlesine ve bağışçılara bağlı olmaları, başkanların partili yasama üyeleri üzerinde de tam bir kontrole sahip olmasını engellemektedir (Committee on the Constitutional System, 1992: 80,81).

Başkanın pozisyonu bakımından yasama faaliyetlerinin etkinliği oldukça zayıf kalmaktadır. Başkanların yasama etkinlikleri, genellikleri kısa vadeli, bir sonraki yasama döneminde avantaj sağlamaya yönelik, sembolik anlam taşıyan, politik gösteriş yönü etkisine ağır basan faaliyetler olmaktadır (Ackerman, 2000: 652). Bunun sebebi, bu tür bir başkanlık rejiminde başkanın yasama sürecini tek başına ne belirleme ne de kontrol etme gücüne (anayasal ya da siyasal olarak) sahip olmamasıdır. O, sadece yasama sürecinin aktörlerinden biridir. Önemli bir aktördür, ancak tek aktör değildir. Bu sistemde yasa yapımı pek çok siyasi görüş ve menfaatin katılımı ve uzlaşımı üzerinde kuruludur (Jones, 1994: 187).

Yasama sürecine başkan merkezli bakıldığında, sistemin nasıl çalıştığı anlaşılacaktır. Bölünmüş hükümet yapısı üzerine kurulu iki partili başkanlık rejiminde, yasama organı içindeki komiteler aktif uzlaşmaların ortaya çıkabildiği merkezlerdir. Buralar, yasama mutfakları olarak çalışmaktadır. Başkanlar yasa değişikliği üzerine kurulu reformları yapmaya çalışabilirler ancak bunun için seçim kampanyalarında bağlayıcı sözler vermeleri oldukça zordur (Jones, 1994: 189). Yasama sürecini başkanların belirlediği reformların şekillendirmesi, otuzlarda gördüğümüz gibi (*new deal reformları*), nadiren de olsa ortaya çıkabilmekte ancak genellikle komiteler ve Kongre hâkim konumunda olmakta, özellikle vergi oranları gibi konularda da baskı grupları devreye girmektedir (Jones, 1994: 189).

Bir siyasi programın aktif olarak hayata geçirilmesi, ayrı ayrı kontrol ve denge mekanizmalarından geçilerek mümkün olabilmektedir. Güçlü bir yasama organı ile karşı karşıya olduğu açıktır. Ancak sistemin bu ülkede işlemez

---

²⁹ Teziç, bu partileri nitelemek için 'serbest parti' terimini kullanmaktadır (2013:402).

olduğunu da söylemek mümkün değildir. Yasama sürecinin çalışmasına katkı sağlayan ve yasama uzlaşmalarının kurulumunu kolaylaştıran önemli bir unsur da siyasal partilerin disiplinsiz oluşudur (Teziç, 2013: 511). Disiplinsiz parti yapılarında, parlamenter rejimlerdeki anlamıyla, yasama gruplarından söz etmek de mümkün değildir. Kongre’de Demokratlar ya da Cumhuriyetçiler grup olarak hareket etmezler. Grup kararı kavramı bulunmaz. Partiler, yasama içindeki üyelerini, belli konularda ortak tutum almaları konusunda bağlayıcı ve zorlayıcı kararlar alamazlar. Partili çoğunluktan ya da parti başkanından farklı fikir benimsemek, hatta bazı konularda öteki partinin üyeleri ile birlikte hareket edebilmek mümkündür. Bu, partiden ihraç sebebi olmayacaktır. Dolayısıyla, oy geçirgenliği mümkün olabilmekte, özellikle yasama komisyonlarında farklı beklentiler uzlaştırılabilmektedir.

Ancak, siyasi uygulamanın bir de karanlık yüzü mevcuttur. Başkanlar, yasama uzlaşmaları yakalayamadıklarında, bürokrasinin mevcut yasaları kendi programı çerçevesinde algılamasına ya da yasaları göz ardı etmesine ihtiyaç duyabilirler. Bu, hem değiştirilemeyen kimi hukuk kurallarının göz ardı edilmesini teşvik eder, hem de bürokratik kadrolara liyakat değil ideolojik bağlılık esasında atama yapılmasına destek olur. Bürokratlar, başkanın programını uygulamak için çeşitli çıkar ve baskı gruplarıyla ilişkiye girer, yasama içinde komisyonlara nüfuz etmeye çalışırlar (Ackerman, 2000: 700). Bu tipten uygulamalar, başkanlık rejiminin en demokratik modeli olan iki partili ABD modelinde de karşımıza çıkmaktadır.

Üst düzey bürokrasi görece kısa süre görevdedir, zira bir sonraki başkan kendi kadrosu ile gelecektir. Bu dönemde elde edilen makam, başkanın iktidarının sürmesine bağlı olarak değişen bir süre için eldedir ve mevcut iktidarın devamını sağlamak üzere çalışanlar arasında bürokrasi de vardır. Bu arada yaşanan siyasi değişimler, gelenlerin o iş üzerinde yeterli ustalığa sahip olacak kadar uzun görevde kalmasına imkânı vermeyecektir. Gerçekten bu yapı başkana bürokrasi üzerinde profesyonel değil, kişisel ve partizan bir güç sağlar. Ortaya çıkan sonuç; hükümet bunalımları yaratmama, hukuk devleti, tarafsız ve kurumsal idari yapı bakımından riskli durumlar yaratır. İktidar kişiselleşmeye açık hale gelir. Bu sebeple de başkanlık rejimin Anayasa’ya rağmen işleyen (Sartori,1994:109) örneği olarak görülen ABD’de de 19. yüzyıldan bu yana Westminster tarzından (Wilson, 1992: 72-74), sınırlandırılmış parlamentarizme (Alman modeli) (Ackerman, 2000:640-41)³⁰ kadar değişen türde parlamenter rejimlere geçilmesini savunanlar bulunmaktadır.³¹

ABD örneğinde, sistemin görünen yüzünün başkan olmasına ve adının da başkanlık rejimi konmasına rağmen aslında çok bileşenli bir hükümet yapısı

³⁰ Ackerman’ı eleştiren görüş için bkz. (Calabresi, 2001).

³¹ Parlamenterizmi savunan ve bunlara karşı çıkan görüşlerin özeti için bkz. Sargentich, (1993) .

mevcuttur. Halk tarafından seçilmiş olmanın verdiği güç hissine karşılık; bu gücü sınırlayan ve paylaşan aktörlerin varlığının zaman zaman başkanlarda derin bir tatminsizlik, güçsüzlük ve felç hissi yarattığı ileri sürülmektedir (Lijphart, 1994: 102). Amerikan başkanlarının içerde bu tür güç tutulmaları yaşadıklarında tatminsizliklerini gidermek üzere dış politikaya yönelmekte oldukları; içerde kapanan politika olanaklarını çok daha fazla etkili oldukları dış politika alanına çevirdikleri söylenebilir (Lijphart, 1994: 102).

Özellikle ABD'nin dışarda savaş halinde yahut terörle mücadele gibi kriz hallerinde bulunduğu zamanlarda yasama organı daha uysal olmakta, başkanların anayasal kriz yetkileri artmakta; normal dönemlerde özellikle muhalefetin yasamayı ele geçirdiği zamanlarda zayıflayan konumları böylelikle güçlenmektedir. Bu da, başkanları dışarıya doğru yönelten bir faktör olarak algılanmaktadır. Nitekim bu ülkede, genellikle her normal dönemi bir kriz dönemi takip etmektedir (Laski, 1992: 75).

Sonuç olarak; disiplinsiz ve iki partili ABD siyasi parti sistemi, bu ülkede yaygın liberal algı ile birlikte başkanlık rejiminin uygulamasını şekillendiren ana unsurlardan birisidir. Demokratik olduğunda kuşku bulunmayan bu işleyiş, bir hayli kendine özgü şartların ürünü olarak görülmelidir.

Çok Partili Başkanlık Rejimleri ve Koalisyon Hükümetleri

Fazlasıyla bölünmüş yasama yapıları oluşturan çok parti sistemine (kimi aşırı kimisi ılımlı) sahip başkanlık rejimleri, Sahra Altı Afrika'sı olarak isimlendirilen bölgede Benin ile Malavi'de (Chaisty vd., 2014:75; Van de Walle, 2003:309) ve çoğunlukla Latin Amerika'da karşımıza çıkmaktadır (Siaroff, 2013: 185-187; Mainwaring, 1990: 157-179; Linz, 1994: 34).

Çok parti sisteminde ikiden fazla partinin iktidara gelme veya katılma olasılığı bulunmaktadır. Aşırı çok partili olanlar, beş ve yukarı sayıda iktidara katılma şansına sahip parti ile tezahür ederler. Partiler sayılırken marjinal olan, ideolojisi veya söylemleriyle rakiplerini endişeye/reaksiyona teşvik eden partiler de bu etkileri sebebiyle, koalisyon ortağı olma şansları olmasa da, sayım işlemine dahil edilirler (Sartori, 2005: 116-17). Bu sistemlerde, iktidara karşı muhalefet, birleşerek bir alternatif oluşturamaz. İdeolojik kutuplaşma ve farklılıkları buna engeldir. En az üç uçlu bir kırılma söz konusudur. Anti-sistem partilerin varlığının yanı sıra merkez alanı çok daralmış sistemlerdir. Aşırı uçlara doğru bir savrulma söz konusudur (Sartori, 2005: 120). Partiler temel prensipler ve değerler üzerinde anlaşamazlar, belli bir ideoloji/doktrin üzerinden siyasi tepkiler verirler. Aşırı çok partili sistem, yönetilmesi oldukça zor siyasi tabloları neden olur; işlemeyen kısa ömürlü koalisyonlar üretme potansiyeli vardır.

İlimli/sınırlı çok partili sistemlerde ise, üç ila beş arasında değişen sayıda yönetime katılma potansiyeli bulunan parti vardır. Siyasi yapı bölünmüş, ancak kutuplaşmamıştır. Partiler merkez eğilimlidir. Aşırı uçlara kaçış azdır. Sistem genellikle iki partili yapılara benzer şekilde iki uçludur. Bir grup koalisyon kurduğunda, karşısında bir başka koalisyon alternatifi mevcuttur. Bazen iki grup arasında iktidar el değiştirebilir; değiştirmese bile, bir koalisyon alternatifi her zaman mevcuttur. Tüm partiler iktidar odaklıdır; koalisyona katılma eğilimindedirler. İdeolojik farklılıklar görece daha yumuşak olduğu gibi, anti-sistem partileri de yoktur (Sartori, 2005: 158-59). Etkili ve işleyen koalisyon hükümetleri üreten sistemlerdir.

Bu iki çok parti sisteminden, aşırı çok partili olanlar yönetim krizlerine sahne olurken, ılımlı/sınırlı çok partili olanlarda bu türden sıkıntılara rastlanmaz. Yönetilebilirlik açısından karşılaşılan bu farklılık yalnızca parti sayısı ile ilgili değildir. İlimli/sınırlı çok parti sisteminde, kutuplaşma düzeyinin düşüklüğü, partiler arasındaki ideolojik mesafenin görece az veya yumuşak olması ve siyasal kırılmanın üç veya daha fazla uçlu değil, iki uçlu olması, her zaman bir koalisyon alternatifi bulunması söz konusu farklılığın asıl sebepleridir. Merkez partilerinin güçlü olması ve siyasal bölünmenin iki odakta gerçekleşmesi yönetilebilir bir siyasal yapı yaratmaktadır. Bu sistemlerde koalisyonlar standart yönetim biçimi haline gelerek, ekonomik, sosyal, siyasal krizlerle başa çıkabilmektedir. Federal Almanya, Belçika, İrlanda, başta Kuzey Avrupa olmak üzere Avrupa'nın önemli bir kısmı bu tip sistemlere örnek gösterilebilir.

İki partili ABD sisteminin aksine Latin Amerika ülkelerinde toplumsal, sınıfsal bölünmelerin yanı sıra darbelerin ve sonrasında yaşanan diktatörlüklerin etkisi³² ile partilerin kurumsallaşma süreçlerinin zayıflaması gibi faktörler, aşırı çok partililiği beslemiştir. 1980'lerle birlikte demokrasiye dönüş sonrası kıtaya hâkim hegemonyacı partiler yerlerini bölünmüş çok partili sistemlere terk etmiş (Dix, 1992: 487), ancak demokrasinin gelişimi ile birlikte Şili, Brezilya gibi bazı ülkelerde çok partililik en azından ideolojik olarak ılımlı hale geçmiştir (Carreras, 2012:142,143). Benzer bir ideolojik yumuşama Nikaragua, Uruguay

³² 19.yy ile ilk örneklerini gördüğümüz Latin Amerikan anayasacılığının genel olarak temel amaçlarından biri güçlü bir başkanlık kurumu yaratmak olmuştur. Bu yüzyılda ve takip eden zamanlarda yaşanan şiddetli iç ve dış savaşlar, genel kaos ortamı ve onu takip eden ekonomik problemler güçlü başkan amacını anayasa yapıcılığının merkezine koymuş, Kıta'da sayısız diktatör ve otoriter rejim ortaya çıkmıştır. O dönemde anayasalar, bağımsızlık mücadelesinin bir parçası olarak ülkede düzeni tesis etmenin ve yerel silahlı güçleri denetim altına almanın bir aracı olarak değerlendiriliyorlardı (Gargarella, 2012: 144). Başkanlık rejimleri oluşturulurken, ABD anayasa yapıcılığına hakim olan liberal düşünce bu ülkelerde topluma yayılarak benimsenememişti. Ancak 20.yy'da yaşanan acımasız dikta rejimlerine karşı oluşan demokratik mücadele ve 1980'lerle birlikte sivil, demokratik rejimlere geçiş, başkanlık yetkilerini düşürme, daha fazla siyasal katılım ve özgürlük içeren yeni anayasaları da beraberinde getirmiştir.

ve El Salvador'un çok partili kırılmış siyasi parti sistemlerinde de gözlenmiştir (Carreras, 2012: 143).

Mainwaring, Shugart, Carey gibi (Mainwaring, 1993; Mainwaring-Shugart, 1997; Shugart-Carey, 1992) gibi birçok yazar çok partili başkanlık rejimlerinin demokrasi içinde işleme şansını oldukça zayıf görmüşler, darbe, kırılma ve tıkanmalara açık olduklarını tespit etmişlerdi. Bununla birlikte, son yıllarda yapılan çalışmalar ve elde edilen veriler, yasama organında hiçbir partinin hâkim olamadığı başkanlık rejimlerinde, hiç de nadir olmayan bir şekilde (Aleman ve Tsebelis, 2011; 6) koalisyonların kurularak, sistemleri işler hale getirdiğini (Muaberg Junior-Biderman, 2014; Cheibub-Prezeworski-Saiegh, 2004), hatta en çok bu durumlarda yürütme koalisyonlarının oluştuğunu ve demokrasinin gelişerek yaşamına devam ettiğini tespit etmişlerdir (Negretto, 2003; 19, 30).

1990'ların başında dünya literatürünü çok etkileyen Mainwaring, Linz gibi yazarlar, başkanlık rejimi ve çok parti sisteminin demokrasi için çok olumsuz etkileri üzerinde dururken (Linz, 1994: 34); koalisyonların bu rejimlerdeki yapısal probleme demokratik bir çözüm sunabilmesinin mümkün, ancak parlamenter sistemlere nazaran çok daha zor olduğunu vurguluyorlardı (Mainwaring, 1990: 168-69). Başkanlık rejimlerinde koalisyonlar, yasama içindeki parti liderleri (lider olmayan üyeler yer alıyordu) yürütme içinde yer almadan da kurulabilmektedir. Bu koalisyonlarda ortaklar, hükümetin düşmesi maliyetine katlanmadan hükümetin istediği yasalara hayır diyebilmektedirler, zira başkan sabit bir süre için görevdedir. Dolayısıyla başkanlık koalisyonları parlamenter sistemlerden çok daha zayıf koalisyonlar olarak görülüyordu (Linz, 1994, 36-37). Oysa 1990'lar ve 2000'li yılların siyasi pratiği üzerine yapılan çalışmalar, başkanlık sistemlerinde koalisyonların hiç de istisna sayılamayacağını, hatta oldukça yaygın olarak kurulduklarını tespit etmiştir (Cheibub, 2007: 49-67; Chaisty vd., 2014:74). Bu araştırmalara göre, hiçbir partinin ülkenin kaderinde tek başına söz sahibi olmasına izin vermeyen çok parti sistemi, tıpkı parlamenter rejimlerde olduğu gibi başkanlık rejimlerinde de koalisyonların oluşmasına neden olmaktadır.

Örneğin; Cheibub, Prezeworski ve Saiegh'in 2000'li yılların başında yaptığı bir çalışmaya göre; 1946-1999 yılları arasında başkanlık rejimlerinde görülen hükümetlerin yüzde 44.5'inde başkanının partisi yasama çoğunluğunu kontrol ederken, yüzde 11'inde yasama başkanını dışında bir partinin kontrolündeyken (büyük bir çoğunlukla ABD'de de gördüğümüz bölünmüş hükümet yapısı), geri kalan 44.5'inde yasama hiçbir partinin çoğunluğunun kontrolü altında değildir (Cheibub vd., 2004: 573,574). Başkanın, yasamaya hakim olamadığı ve azınlık hükümeti pozisyonunda kaldığı son durumların yüzde 53.6'sında, bunu aşmak

üzere bir tür koalisyon yapısı oluşturulmuştur (Cheibub vd., 2004: 574-75). Geri kalanında ise, başkanların azınlık hükümeti olarak çalıştıkları gözlenmektedir.

Yalnızca Latin Amerika'ya odaklanan benzer bir başka çalışmada, 1958-1995 yılları arasında dokuz Latin Amerika ülkesinde³³ kurulan 123 yürütmenin 69'unda (yüzde 56) koalisyon yapılarının bulunduğunu tespit edilmiştir (Deheza, 1997). Bu ülkelerde aynı zaman diliminde oluşan 66 çoğunluk hükümetinin 44'ü koalisyon olup, yalnızca 22'sinde tek parti hükümeti kaydedilmiştir (Foweraker, 1998: 665).

Örneğin; Şili'de 17 Kasım 2013 tarihinde yapılan başkanlık seçimlerinin ilk turu ile birlikte yasama seçimleri de yapılmıştır. Seçim sürecinin başlamasıyla birlikte, seçime girecek adayları desteklemek üzere koalisyon arayışları da başlamıştı. Bunlardan dört ana ve üç küçük sol partiyi bir araya getiren Nueva Majoria (yeni çoğunluk), içlerinden Sosyalist Parti'nin adayı Michelle Bachelet'i desteklemeye karar vermişlerdi. Seçim öncesi kurulan koalisyonun yedi sol partisinden Şili Hristiyan Demokrat Partisi (PDC), Sosyalist Parti (PS), Demokrasi Partisi (PPD), Radikal Sosyal Demokrat Parti (PRSD), Komünist Parti ve Geniş Tabanlı Sosyal Hareket (MAS) yasama organına (iki kanatlı) temsilci sokmayı başarmıştır. Koalisyon ortakları yasama seçimlerine ayrı ayrı girmişler, ancak yürütme için tek adayı desteklemişlerdir. Yasamanın iki kanadında birden çoğunluğa ulaşılmış; bakanlık seçimlerinde ise iki partiden oluşan sağ koalisyon Alianza'nın adayına karşı ikinci tura kalınmıştır. İkinci turda diğer adaylar elenmiş, sadece merkez sağ koalisyonun adayına karşı merkez sol koalisyonun adayı yarışmıştır. Sol aday çoğunluğu elde ederek seçimi kazanmıştır. Kurulan bakanlar kurulu içinde koalisyon ortağı partilerin, kimi genel başkan (Reyes - CLP yasamaya üye sokamamıştır -), kimisi de eski genel başkan veya yardımcısı konumunda (Munoz, Gomez Urrita, Melendez) olan üyeleri yer almaktadır (<http://www.electionresources.org>, 2016). Tipik bir başkanlık koalisyonu örneğidir. Birlikte yapılan yasama ve başkanlık seçimlerini kazanabilmek için yedi parti bir araya gelmiş ve bakanlıkları da kendi arasında paylaşmışlardır.

Uruguay'ın 26 Ekim 2014 seçimlerinde başkanlık seçiminin ilk turu ile iki kanatlı yasama organının seçimleri birlikte yapılmış, 30 Kasım 2014'de başkanlık seçimlerinin ikinci turu yapılmıştır. Çok sayıda sol partinin bir araya

³³ 1980'ler ve 90'larda Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Ekvator, Peru, Uruguay ve Venezüella'da koalisyon hükümetlerine rastlanılmıştır (Chasquetti, 2001: 358-59). Bu ülkelerden Venezüella, Başkan Chavez ve Maduro'nun yönetiminde uzun bir süre tek partili hegemonyacı bir sisteme savrulmuşken; Aralık ayında yapılan yasama seçimlerinde Başkan Maduro'nun partisi *Partido Socialista Unido de Venezuela (PSUV)*, Kongre'deki çoğunluğunu muhalefet partilerinin birleşerek oluşturduğu "the *Mesa de la Unidad Democrática (MUD)*" ittifakına kaptırmıştır. Şu anda Venezüella, yasamanın başka yürütmenin başka partinin/partilerin kontrolünde olduğu bölünmüş hükümet olgusu ile karşı karşıyadır. Bunun kalıcı mı, yoksa geçici bir kayış mı olduğunu zaman gösterecektir.

gelerek oluşturduğu Geniş İttifak (*Frente Amplio*),³⁴ Monica Xavier liderliğinde yasama ve yürütme seçimlerini kazanmıştır. Başkan adayı olarak Tabare Vazquez'i desteklemiştir. İttifak üyeleri bakanlıkları paylaştıkları gibi, yasama içinde de grup olarak hareket etmektedirler. Yasama organında Geniş İttifak'ın koalisyonu dışında dört parti bulunmaktadır. Uruguay'da da siyasi kırılma merkez sağ ve sol arasında cereyan etmektedir.

Şili ve Uruguay örneklerinde gözlediğimiz koalisyonlar, yasama çoğunluğuna hakim olan ve burada grup halinde hareket eden, aynı zamanda da yürütme üyeliklerini paylaşan ideolojik ortaklıkları bulunan partilerden kuruludur. İki kutuplu siyaset, merkez sağ ile merkez sol parti ya da parti koalisyonları arasında gerçekleşmektedir.

İki kutupluluk açısından yukarıdaki örneklere benzeyen, ancak her zaman çoğunluklara hâkim olamayan, daha kaygan zeminde koalisyonlar oluşturan bir başka ülke Arjantin'dir. Yasama seçimleri ile başkanlık seçimlerinin ilk turu 25 Ekim 2015'de yapılmıştır. Seçimlere yirmi üç parti katılmış, sonuçta Temsilciler Meclisi'nde on yedi parti sandalye elde etmiştir, ancak asıl rekabet beş partili merkez sol koalisyon *Frente para la Victoria*, FPV ile üç partiden oluşan merkez sağ koalisyon *Cambiamos* arasında yaşanmıştır. Yasama çoğunluğunu elde eden ve ilk turu az bir farkla önde götüren sol koalisyonun adayı Daniel Scioli, 22 Kasım 2015'de yapılan başkanlık seçimlerinin ikinci turunda *Cambiamos*'un adayı Mauricio Macri'ye yenilmiştir (<http://www.economist.com/>, 2016). Böylece oluşan bölünmüş hükümet yapısında, yasama ve yürütme iki ayrı parti koalisyonunun kontrolüne girmiştir.

Yukarıdaki örneklerde gözlenen bir diğer özellik de koalisyonların seçimlerden önce ve benzer ideolojiye sahip partiler arasında oluşturulması, işleyişte büyük ölçüde grup disiplini sergilemeleridir. Ancak, bu koalisyonlarda yaşanan siyasi gelişmelere paralel olarak çözümlerde gözlenebilmektedir. Örneğin, Brezilya'nın on üç partili merkez sol koalisyonunun³⁵ en büyük ortağı *Partido do Movimento Democrático Brasileiro* (PMDB), Başkan Dilma Rousseff'e yönelik yolsuzluk iddiaları karşısında koalisyondan ayrılma kararı almıştır (<http://www.reuters.com/>, 2016). Koalisyondan ayrılarak, en büyük ortak olarak kabinede sahip oldukları altı koltuğu ve yürütmeye bağlı

³⁴ Koalisyon ortakları; *Asamblea Uruguay* (lideri Danilo Astori), *Partido Socialista del Uruguay* (lideri Daniel Martínez), *Partido Comunista del Uruguay* (lideri Eduardo Lorier), *Corriente 78*, *Nuevo Espacio* (lideri Rafael Michellini), *Vertiente Artiguista* (lideri Enrique Rubio), *Movimiento de Participación Popular* (lideri Lucia Topolansky), *Partido Demócrata Cristiano del Uruguay*, *Partido de los Comunes*, *Confluencia Frenteamplio*, *Alianza Progresista* (lideri Rodolfo Nin Novoa), *Partido por la Victoria del Pueblo* (bilgi için bkz. <http://countrystudies.us>, 2016).

³⁵ Aşırı çok parti sistemine sahip Brezilya'da, 5 Kasım 2015 seçimlerinde Temsilciler Meclisinde temsil edilen partilerin sayısı yirmi sekizdir. Bu partilerin on üçü hükümette yer almaktadır. Senato'da ise temsil edilen parti sayısı ondur. Bu partilerin tamamı yürütme içinde de yer almaktadır (sonuçlar için bkz. <http://www.ipu.org>, 2016).

makamlarda sahip oldukları diğer üyelikleri de boşaltmışlardır. Seçimlerin üzerinden henüz bir buçuk yıl geçmişken oluşan bu gelişme, parlamenter sistemlerdeki gibi gensoru ve yeni başbakan ve kabinesi, bu olamazsa erken seçim anlamına gelmediği için, sistem içinde çok daha büyük sıkıntılar oluşmaktadır. Başkan Rouseff impeachment usulü ile düşürülemezse ya da istifa etmezse, siyasi bakımdan azınlıkta ve oldukça sıkıntılı bir hükümetin başkanı olarak şiddetli şekilde yasama ile çatışma yaşayacaktır.

Sonuçta, hiç de azımsanamayacak bir sıklıkla çok partili başkanlık sistemlerinde karşılaştığımız koalisyon hükümetleri gerçeği, çok partililiğin tıpkı parlamenter sistemlerde olduğu gibi koalisyonları tetiklediğini bize göstermektedir (Cheibub vd.,2004: 576). Öyle ki; bugün artık Brezilya, Şili ve Uruguay gibi ülkelerde koalisyonlarla yönetim süreklilik arz eder hale gelmiştir (Aleman ve Tsebelis, 2011: 4). Latin Amerikan başkanlık sistemlerinde, istatistiksel olarak koalisyon hükümetleri, tek partinin hâkimiyetindeki hükümet yapılarından çok daha sık oluşmaktadır (Albala, 2011: 9).

Askeri darbelerle ve diktatörlüklerle sarsılmış bu kıtanın en azından Şili, Brezilya, Uruguay gibi belli kısımlarında, demokratikleşme düzeyinin yükselişi ile işleyen koalisyon yapıları arasında paralellik bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Koalisyonların çok parti sistemlerinde demokratik bir çözüm olarak yasama ile yürütme arasındaki dengeyi sağlamadaki rollerini test ederek onaylayan süreçlerdir bunlar.

Burada bahsettiğimiz koalisyonlar, başında başkanın bulunduğu yürütme yapısı içine değişik partilere mensup bakanların bulunduğu klasik anlamıyla yürütme/ bakanlık koalisyonları olabildiği gibi, yürütmeye katılmadan yasama organında birlikte hareket ederek, ortak yasa çıkarma mantığı üzerine kurulu olan yasama koalisyonları³⁶ da olabilmektedir (Albala, 2011: 14). Yasama organı hiçbir partinin kontrolünde olmadığında, yasama faaliyetlerini yürütebilmek ve/veya başkanlık seçimlerinden önce veya seçim sırasında (iki tur arasında) başkanlık seçimlerini kazanabilmek amacıyla kurulan koalisyonların sağlam zeminde olduğu haller, yürütme üyeliklerinin ortaklar arasında güçleri oranında paylaştırıldığı yürütme koalisyonlarıdır (Aleman ve Tsebelis, 2011: 4). Genellikle Latin Amerika'da karşılaştığımız istikrarlı koalisyonlar bu grupta yer almaktadırlar. Bir parti içindeki kimi grupların diğer bir partiyi desteklemesi ile çoğunlukların oluştuğu ve içinden bakanlar çıkardığı (olgu parlamenter sistemlerdeki bağımsızların davranışlarını andırabilmektedir) haller ile teknokratların yürütmede yer aldığı, ulusal ittifak hükümetlerinin kurulduğu kritik dönemler ya da hep ana partiyle birlikte hareket eden küçük

---

³⁶ Tanımlar için bkz. Siaroff, 2013: 196-97.

uydu partilerce desteklenen hükümetler gerçek olmayan koalisyonlar olarak kabul edilmektedir (Albala, 2011: 14-16).

Öte yandan, başkanlık sistemlerinde bölünmüş hükümet yapılarında (bir muhalefet partisinin yasamaya hakim olması) ki, bunlar daha ziyade iki parti sistemleri (ABD) ile iki kutuplu çok parti sistemlerinde (Arjantin) oluşmaktadır; başkanlar veto ve diğer silahlarını kullanarak yasama süreçlerini etkileyebildiği için yürütme koalisyonların daha az ihtiyaç duymakta (Negretto, 2003: 18), ABD örneğinde gözlemlendiği gibi daha çok geçici yasama işbirliklerinin oluşmaktadır.

Başkanlık rejiminde koalisyonlarının kuruluş ve işleyiş dinamiklerine gelince, sistemler arasındaki kurumsal/anayasal farklardan dolayı bunların parlamenter rejimlerden başkalaşan pek çok yönü mevcuttur. Yürütme organının başının yasamadan ayrı bir seçimle gelmesi ve (en azından başkanın) güvenoyu almak zorunda olmaması, başkanlık sistemlerindeki koalisyonların kuruluş ve işleyiş dinamiklerini etkilemektedir (Aleman ve Tsebelis, 2011: 4). Başkanlık sistemlerinde koalisyonlar, seçilebilmek, yasama içinde etkili şekilde çalışabilmek ve önemli politikaları hayata geçirmede siyasi destek alabilmek için daima başkanlar tarafından kurulmakta; parlamenter sistemlerden farklı olarak kurucusu sabit olmaktadır. Diğer bir deyişle; parlamenter sistemlerde koalisyon kurucusu sabit değildir; değişik koalisyon formüllerine açık, esnek bir kurumsal yapı vardır. Başkanlık sistemlerinde ise koalisyonu kuracak kişi daima başkandır. Formül sabittir. Bu da özellikle aşırı kutuplaşmış sistemlerde koalisyonun kuruluş sürecinde önemli zorluklara neden olabilmekte, en azından olasılıkları bir hayli daraltmaktadır.

Çok parti sisteminde başkanlar, parlamenter rejimlerin azınlık hükümetlerine benzerler. Adeta sabitlenmiş (gensoru ile düşürülüp yerine yenisi kurulamayan) azınlık hükümetleridir bunlar. Yasamaya hakim bir parti çoğunluğu olmadığında, yasa yapacak irade bulunmaz. Bu durum başkanın vetosunun altında kalsa bile yasamada bir çoğunluğun olduğu bölünmüş hükümet yapılarından daha zayıf yasama yapıları yaratır. Araştırmalar göstermektedir ki; bu durumlardaki başkanlar ideolojik olarak merkezden uzaklaşarak sağ veya sol uca yaklaştıkça, diğer bir deyişle aşırı çok partililiğe has kutuplaşma arttıkça çoğunluk koalisyonlarının kurulma ve işleme olasılığı azalmakta, teknokrat bakanların sayısı çoğalmaktadır (Aleman ve Tsebelis, 2011: 7).

Başkanlık sistemlerinde koalisyonlar, en çok başkanlık seçimleri öncesinde, bazen de iki türlü başkanlık seçimlerinde ikinci turdan önce iki veya daha fazla parti arasında genellikle bakanlık paylaşımını da içine alan pazarlık ve müzakere süreçleri neticesinde ortaya çıkmaktadırlar (Albala, 2011: 14,16).

Diğer bir deyişle; parlamenter sistemlerden farklı olarak,³⁷ çoğunlukla koalisyonlar başkanlık seçimleri öncesinde oluşmakta; seçmen muhtemel hükümet üyelerini bilerek koalisyonla oy vermektedir (Albala, 2011: 33). Örneğin, Şili’de Concertacion 1990 seçimlerinden iki yıl önce; benzer şekilde Arjantin’de Alianza 1999 başkanlık seçimlerine hazırlık mahiyetinde 1997 yasama seçimlerinde oluşmuştu (Albala, 2011: 32). Uruguay’da ise 2004’den beri seçimleri kazanan mevcut koalisyon Frente Amplio³⁸ seçimlerden önce oluşmuşsa da, geçmişte koalisyonların seçimlerden sonra şekillendiği de gözlenmiştir. Örneğin, Başkan Julio María Sanguinetti Coirolo’nun ikinci dönem için yarıştığı ve yasama seçimleri ile birlikte yapılan 1994 genel seçimleri sonucunda, partisi *Colorado* birinci çıkmış ve ikinci parti *Partido Nacional (Blanco)*’ya dört bakanlık vererek, seçim sonuçları belirlendikten sonra koalisyon kurmuştu.

Başkanlık rejimlerinde koalisyonların oluşum zamanları bakımından, Albala’nın seçim öncesi oluşum tezini destekleyen bir başka değerlendirme de Aleman ve Tsebelis tarafından yapılmaktadır. Yazarların gözlemlerine göre, seçim dönemleri koalisyonun oluşumuna etki etmektedir. Şöyle ki; başkanın görev süresinin başında diğer partilerin muhtemel kazançları daha fazla olduğu için koalisyonla daha hevesli olmaktadır; ortak hükümet programını temel alan koalisyonların başkanın görev süresi ilerledikten sonra kurulma olasılığı çok düşmektedir (Aleman ve Tsebelis, 2011: 14).

Çok partili başkanlık rejimlerinin işleyişindeki farklılık yalnızca koalisyonların varlığıyla kendini göstermez. Bu ülkelerin bazılarında, mevcut anayasal yapının da diğer başkanlık rejimlerinden farklı olarak parlamenter sistemlere özgü kimi özellikleri taşıdığı görülmektedir. Hatta kimi yazarlar, bakanlar için güvenoyu (Kolombiya 1991 AY 135/9 ve 141.md; Guatemala 1985 AY 167.md; Uruguay 1966 AY 147 ve 148.md; Venezüella 1999 AY 240.md), yürütmenin yasa önerisi verebilmesi ki; 1979 sonrası kıtada yapılan anayasaların tamamında yürütme yasa önerisi sunabilmektedir (Cheibu vd., 2011: 1733) ve yasamayı feshedebilmesi (Şili 1980 AY yürürlükten kalkan eski 32/5.md; Uruguay 1966 AY 148.md, Venezüella 1999 AY 236 ve 240.md) gibi parlamenter sistemlere özgü anayasal yetki ve kurumları barındıran bu sistemleri, “parlamenterleşmiş başkanlık sistemleri” olarak nitelemektedir (Nohlen ve Fernandez, 1998: 24).

Çok partili başkanlık rejimlerinde anayasal bakımdan oldukça yetkili başkanlarla karşılaşmaktadır. Kuvvetler ayrılığının özünden son derece farklılaşarak, özellikle başkanlar yasama organına siyasi bakımdan hakim

³⁷ Parlamenter sistemlerde de seçim koalisyonları olabilmekteyse de genellikle seçimden sonra kurulmaktadır.

³⁸ Bu koalisyona dahil olan partiler zaman içinde değişkenlik göstermektedir.

olduklarında yahut yasama yerine geçmeye (kanun gücünde kararname yetkilerini istismar ve anayasa mahkemesini kontrol altına alarak yasamayı bertaraf edip veya darbe ile kapatarak) karar verdikleri kriz hallerinde güç aşırı derecede üzerlerinde yoğunlaşmakta; rejim delegasyoncu (O'Donnell,1993) ya da hiper başkanlık (Larkin,1998) sistemlerine dönüşmektedir. Arjantin (Menem dönemi), Peru (Fujimori dönemi) gibi birçok Latin Amerikan ülkesi bu türden demokrasi krizlerini içeren süreçler geçirmişlerdir.

Latin Amerikan anayasalarının özellikle bu bakımdan ABD örneğinden ayrıldığı nokta, başkanların yüksek yasama yetkileri olmaktadır (Cheibu-Elkins-Ginsburg, 2011: 1720). Yasa/anayasa değişikliği önerebilme, kriz zamanları ve olağan zamanlar için farklı biçimlerde yasa gücünde kararname yapabilme yetkileri bu bakımdan öne çıkmaktadır (Cheibu vd., 2011: 1737-39).

Bununla beraber belirtilmelidir ki; sürekli ve düzenli olarak yasa gücünde kararnemelerin yasaların yerini alabileceği anayasal düzenlemeler çok nadirdir ve kitadaki mevcut bütün yasama organlarının bu tür kararnemeleri reddetme gücü mevcuttur (Aleman ve Tsebelis, 2011: 12). Siyasi uygulamaya bakıldığında, başkanların aşırı yetkilendirildikleri bu rejimlerde, başkanın yasama organına da hakim olduğu birleşik hükümet yapılarının, Meksika gibi örnekler bir kenara konursa, çok nadir ortaya çıktığı görülmektedir. Yasama organına hâkim güç bulunamamasından kaynaklanan yönetim zorluğunu, başkanları yetkilendirerek bir nevi kompanse etme amacı güdüldüğü de söylenebilir (Aleman ve Tsebelis, 2011). Başkanların son derece güçlü anayasal yetkilere sahip oldukları Brezilya, Şili gibi ülkelerde 1990'larla birlikte koalisyon hükümetlerinin yerleşik hal almış olması, başkanların yasamayı bir kenara itip yetkilerini sonuna kadar zorlamak yerine koalisyonları tercih etmiş olmaları ve bu süreçte her iki ülkede de demokratik çökuşlere rastlanmamış olması önemlidir. Bu ülkelerde yüksek başkanlık yetkilerinin mevcudiyeti koalisyonu teşvik eden ve kolaylaştıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Şöyle ki; paylaşılacak pasta ne kadar büyükse taraflar için o kadar çok kazanç vaat eder (Albala, 2011: 25).

O halde anayasal açıdan çok güçlendirilmiş başkanları, hiper-başkanlık oluşturmak yerine koalisyon kurmaya iten ne olabilir? Diğer bir deyişle, Brezilya'da Collor De Mello, Arjantin'de Menem veya Peru'da Fujimori dönemlerinde olduğu gibi demokrasiyi çok zorlayan ya da bitiren aşırılaşmış başkanlık örnekleri yerine iktidarı muhalefet ile paylaşmayı sağlayan kurumsal bir faktör var mıdır? Şili örneğinden yola çıkarak bu kurumsal faktörü, yasama organının anayasal/siyasal gücü olarak açıklamak mümkündür (Aleman ve Tsebelis, 2011: 12). Gerçekten etkili çalışan komite sistemlerine sahip güçlü yasama organları karşısında, koalisyon kurulumu programa dayalı siyasi başarı için başkanlar nezdinde önemli bir itki olmaktadır. Bu durumda anayasal

yetkileri çok fazla bile olsa başkanları dengeleyecek ve kontrol edecek güçlü yasama organı gibi karşı ağırlık noktaları (kontrol-denge araçları) bulunduğu için rejimin hiper-başkanlık yerine koalisyona yönelim gösterdiğini söylemek mümkündür. Söz konusu kontrol ve dengeyi yaratan da büyük ölçüde siyasi parti sisteminin işleyişi olmaktadır.

İlave olarak belirtmek gerekir ki; Şili ve Uruguay'ın koalisyonlarla işleyen çok parti sistemlerini açıklayan başka faktörler de mevcuttur. Bu ülkelerde siyasi kutuplaşmanın iki eksenli (sağ/sol) olarak cereyan etmesi, sağ veya sol blok partilerin bir araya gelerek program temelli koalisyonlar kurabilmesini kolaylaştırmakta; merkez partileri güçlü özellikler sergilemekte ve siyasi partiler nispeten yüksek kurumsallaşma sergilemektedir (Albala, 2011: 29-30). Tüm bunlar ılımlı çok partili yapıyı hazırlayarak koalisyonların işlemesini kolaylaştırmaktadır.

Sonuç

Başkanlık sistemleri kendi içinde pek çok alt türe ayrıştırılabilir. Bu sınıflandırmalar içinde siyasi parti sayısına göre yapılanlar sistemlerin siyasal işleyişlerini, anayasal normların yorumlanmasını açıklama gücüne sahiptir. Bu bakımdan başkanlık sistemlerini tek partili, iki partili ve çok partili olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. İlginç bir biçimde bu sınıflandırma coğrafi bir yoğunlaşmayı (istisnalar bulunmakla birlikte) da ifade etmektedir. Afrika'nın tek partili, tek adamlı rejimlerini, Kuzey Amerikan demokrasinin iki partili özgün yapısını ve Latin Amerika'nın çok partili demokratikleşme mücadelesini de bu sınıflandırma ile incelemek mümkündür.

Tümüyle başkanlık rejimlerinin değişik parti sistemleriyle birlikte şekillenen türlerine bakıldığında, demokrasi açısından en problemli olanların kontrol ve denge cihazları açısından zayıf olanlar olduğunu görüyoruz. Bu bakımdan tek parti sistemlerinin özellikle zayıf olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Çok parti sistemleri ise, yönetme gücünü yaratması açısından, diğer problemli türdür. Bahsedilen yönetme gücünün aşmanın demokratik yolu ise, koalisyon hükümetleri kurabilmekten geçmektedir. Hükümet sistemleri ne olursa olsun koalisyonların çok parti sistemlerine özgü demokratik çözüm yolları olarak belirdiğini tespit ediyoruz. Kuvvetli yasama organlarına ve kontrol-denge araçlarına sahip olamayan çok partili Latin Amerikan sistemlerinde ise demokrasi ve hukuk devleti açısından oldukça sıkıntılı dönemler/rejimler yaşanabilmektedir. Hiper-başkanlık sistemleri yalnızca tek parti sistemlerinde ortaya çıkmamakta, çok partililiğin yarattığı güçlükleri telafi etmek için verilen ve aşırı boyutlara varan anayasal yetkilere sahip başkanların, otoriter/yarı-otoriter eğilimlerle yasama ve yargının yetki alanlarını daraltma, erkler arası kontrol-dengeyi ortadan kaldırma eğilimine girmeleri halinde çok partili sistemlerde de görülebilmektedir.

İki partili başkanlık rejimi örneği olarak incelediğimiz ABD ise, gelişmiş demokratik kurumlarıyla hiç şüphesiz hangi hükümet sistemi altında olursa olsun demokratik olarak işlemeye devam edecektir. Ancak bu modeli diğerlerinden ayıran bariz özellikleri çok güçlü bir yasama organına, oldukça etkili kontrol-denge cihazlarına ve bu sistemi benimsemiş ülkeler arasında en yüksek demokrasi düzeyine sahip olmasıdır. Bu bakımdan demokrasi düzeyinin gelişimi, kuvvetli yasama organları ve anayasal/siyasal kontrol-denge araçları arasında bir bağlantı bulunmaktadır.

Son olarak belirtilmelidir ki; ABD örneği dışındaki tüm başkanlık rejimi türleri, demokrasi açısından az ya da çok, geçmişte veya şimdi problemleri bir görüntü arz etmektedirler (Cheibub vd., 2004: 580).

Kaynakça

- Ackerman, B. (2000), "The New Separation of Powers", *Harvard Law Review*, Cilt 113, Sayı 3, s. 633- 725.
- Albala, A. (2011), "Rethinking Coalition Governments on Presidential Systems: The Southern Cone Enlightenment", Whatever Happened to North and South, IPSA-ECPR Kongresinde sunulan makale, 17-19 Şubat Sao Paulo, Brezilya.
- Alemán, E. ve George, T. (2011), "Political Parties and Government Coalitions in the Americas", *Journal of Politics in Latin America*, Cilt 3, Sayı 1, s. 3-28.
- Bechle, K. (2010), "Neopatrimonialism in Latin America: Prospects and Promises of a Neglected Concept", http://www.giga-hamburg.de/en/system/files/publications/wp153_bechle.pdf (08.09.2015).
- Blondel, J. (1968), "Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies", *Canadian Journal of Political Science*, Cilt. 1, Sayı 2, s. 180-200.
- Bogaards, M. (2004), "Counting Parties and Identifying Dominant Party Systems in Africa", *European Journal of Political Research*, Cilt 43, Sayı 2, s. 173-197.
- Bratton, M. ve Van de Walle, N.(1997), *Democratic Experiments in Africa Regime Transitions in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, U.K.
- Bruhns, H. (2012), "Weber's Patrimonial Domination and Its Interpretations", Bach, Daniel C. ve Gazibo, Mamoudou (Eds.), *Neopatrimonialism in Africa and Beyond*, Routledge, Oxon.
- Calabresi, S. G. (2001), "The Virtues of Presidential Government: Why Professor Ackerman Is Wrong to Prefer the German to the U.S. Constitution", *Constitutional Commentary*, Cilt 18, Sayı 1, s. 51-104.
- Carreras, M. (2012), "Party Systems in Latin America after the Third Wave: A Critical Re-assessment", *Journal of Politics in Latin America*, Cilt 4, Sayı 1, s. 135-153.
- Casar, A. M. (2002), "Executive-Legislative Relations: The Case of Mexico (1946-1997)", Morgenstern, Scott - Nacif, Benito (Eds.), *Legislative Politics in Latin America*, Cambridge University Press, West Nyack, NY.
- Carreras, M. (2012), "Party Systems in Latin America after the Third Wave: A Critical Re-assessment", in: *Journal of Politics in Latin America*, Cilt 4, Sayı 1, s. 135-153.

- Chaisty, P., Cheeseman, N. ve Power, T. (2014), "Rethinking the 'Presidentialism Debate': Conceptualizing Coalitional Politics in Cross-Regional Perspective", *Democratization*, Cilt 21, Sayı 1, s.72-94.
- Chasqueti, D. (2001), "Democracia, multipartidismo y coaliciones en América Latina: Evaluando la difícil combinación", *Tipos de Presidencialismo y Coaliciones Políticas en América Latina*, Clacso, Buenos Aires.
- Cheibub, J. A. (2007), *Presidentialism, Parliamentarism and Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cheibub, J. A. (2009) "Making Presidential and Semi-Presidential Constitutions Work", *Texas Law Review*, Cilt 88, Sayı 7, s. 1375-1408.
- Cheibub, J. A. , Przeworski, A. ve Saiegh, S. M. (2004), "Government Coalitions and Legislative Success Under Presidentialism and Parliamentarism", *British Journal of Political Science*, Cilt 34, Sayı 4, s. 565-587.
- Cheibub, J. A. , Elkins, Z. Ve Ginsburg, T. (2011), "Latin American Presidentialism in Comparative and Historical Perspective", *Texas Law Review*, Cilt 89, Sayı 7, s. 1706-1739.
- Cheibub, J. A. , Elkins, Z. Ve Ginsburg, T. (2012), "Still the land of Presidentialism? Executives and the Latin American Constitution", Schilling-Vacaflor, Almut-Nolte, Detlef (Ed.), *New Constitutionalism in Latin America: Promises and Practices*, Ashgate Publishing, GB, s. 73-98.
- Committee on the Constitutional System (1992), *A Bicentennial Analysis of the American Political Structure*, Lijphart, Arend (Ed.), *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford University Press, US, s. 78-89.
- Deheza, G. I. (1997), *Gobiernos de Coalición en el Sistema Presidencial : América del Sur*, EUI PhD theses aktaran Morgenstern, Scott- Negri, Juan Javier – Pérez-Linan, Anibal (2008), "Parliamentary Opposition in Non-Parliamentary Regimes: Latin America", *The Journal of Legislative Studies*, Cilt 13, Sayı 1/2, s.160-189.
- Dix, R. H. (1992), "Democratization and Institutionalization of Latin American Political Parties", *Comparative Political Studies*; Cilt 24, Sayı 4, s. 488-511.
- Duverger, M. (1970), *Siyasi Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, no:278, Ankara.
- Elischer, S. (2013), *Political Parties in Africa: Ethnicity and Party Formation*, Cambridge University Press, New York.
- Erdman, G. – Engel, U. (2006), "Neopatrimonialism Revisited – Beyond a Catch-All Concept", http://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/wp16_erdmann-engel.pdf (08.07.2015).
- Figueiredo, A.C, Salles, D. ve Vieira, M.M, (2010), "Presidencialismo de Coalizao na América Latina", *Insight Inteligencia*, Vol.12 aktaran Muerberg Junior- Arnaldo-Biderman, Ciro (2014), "A Presidentialist Democracy Managed as a Parliamentarist One: The Case of Brasil", 23. IPSA-AISP Dünya Siyaset Bilimi Kongresi sunulan bildiri, 19-24 Temmuz 2014, Montréal Canada.
- Fish, S. (2005), *Democracy Derailed in Russia the Failure of Open Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Foweraker, J. (1998) "Review Article: Institutional Design, Party Systems and Governability - Differentiating the Presidential Regimes of Latin America", *British Journal of Political Science*, Cilt 28, Sayı 4, s. 651-676.
- Gargarella, R. (2012) "Latin American Constitutionalism Then and Now: Promises and Questions", Nolte, Detlef- Schilling-Vacaflor, Almut (Eds.), *New Constitutionalism in Latin America Promises and Practices*, Ashgate Publishing, GB, s. 143-160.
- Hale, H. E. (2005), "Democracy, Autocracy, and Revolution in Post-Soviet Eurasia", *World Politics*, Cilt 58, Sayı 1, s. 133-165.
- http://www.ipu.org/parline-e/reports/2033_arc.htm (05.09.2015)
- http://www.ipu.org/parline-e/reports/2131_E.htm (05.09.2015)
- http://www.ipu.org/parline-e/reports/2195_arc.htm (05.09.2015)
- https://freedomhouse.org/regions/sub-saharan-africa#.VZqXA_ntmko (05.07.2015).
- <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp> (07.07.2015).
- <http://www.senate.gov/artandhistory/history/common/briefing/Nominations.htm> (Mart, 2016).
- http://www.electionresources.org/cl/index_en.html (Mart, 2016).
- <http://presidential-power.com/?p=4739> (Nisan, 2016).
- <http://countrystudies.us/uruguay/71.htm> (Nisan, 2016).
- <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2015/11/mauricio-macri-elected-argentinias-next-president> (Nisan, 2016).
- http://www.ipu.org/parline-e/reports/2044_A.htm (Nisan, 2016).
- Jackson, R. H. ve Rosberg, C. G.(1982), *Personal Rule in Black Africa Prince, Autocrat, Prophet, Tyrant*, Cambridge University Press, Berkeley.
- Jones, C. (1994), *The Presidency in a Separated System*, The Brookings Institution, Washington D.C.
- Kurland, P. B. (1986), "The Rise and Fall of the 'Doctrine' of Separation of Powers", *Michigan Law Review*, Cilt 85, s.592-613.
- Larkin, C. (1998), "The Legacies of Hyper-presidentialism; Executive-judicial Relations, Constitutional Cultures, and the Future of Democratic Governance in Argentina and Peru", *Ph.D Thesis*, University of Southern California.
- Laruelle, M. (2012), "Discussing Neopatrimonialism and Patronal Presidentialism in the Central Asian Context", *Democratizatsiya*, Cilt. 20, Sayı 4, s. 301-324.
- Laski, H. (1992), "The President and Congress", Lijphart, Arend (Ed.), *Parliamentary Versus Presidential Government*, Oxford University Press, Oxford, s.75-77.
- Lijphart, A.(1994), "Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations", Linz, Juan and Valenzuale, Arturo (Eds), *The Failure of Presidential Democracy; Comparative perspectives vol I*, John Hopkins University Press, Baltimore and London, s. 91-105.
- Linz, J. (1994), "Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference?", Linz, Juan- Valenzuela, Arturo (Ed.), *The Failure of Presidential*

- Democracy; Comparative Perspectives Volume 1.*, the John Hopkins University Press, Baltimore / London, s. 3-87.
- Ludwikowski, R. R. (2003), "Latin American Hybrid Constitutionalism: The United States Presidentialism In The Civil Law Melting Pot", *Boston Uni. Int'l Law J.*, S. 21, sy. 33-34.
- Madison, J.(1992), "The Federalist Nos. 47, 48", Lijphart, Arend (Ed.), *Parliamentary Versus Presidential Government*, Oxford University Press, Oxford, s. 52-53.
- Mainwaring, S. (1990), "Presidentialism in Latin America", *Latin American Research Review*, Cilt 25, Sayı 1, s.157-179.
- Mainwaring, S. (1993), "Presidentialism, Multipartisim and Democracy: The Difficult Combination", *Comparative Political Studies*, Cilt 26, s. 198-228.
- Mainwaring, S. ve Shugart, M. (1997), *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Cambridge University Press, New York.
- Marsteintredet, L. (2014), "Explaining Variation of Executive Instability in Presidential Regimes: Presidential Interruptions in Latin America", *International Political Science Review*, Cilt 35, Sayı 2, s. 173-194.
- Muerberg J. ve Arnaldo- Biderman, C. (2014), "A Presidentialist Democracy Managed as a Parliamentarist One: The Case of Brasil", 23. IPSA-AISP Dünya Siyaset Bilimi Kongresi sunulan bildiri, 19-24 Temmuz 2014, Montréal Kanada.
- Negretto, G. L. (2003), "Minority Presidents and Types of Government in Latin America" *APSA Siyaset Bilimi Kongresinde Sunulan Bildiri*, Philedelphia Ağustos 28-31.
- Nohlen, D. ve Fernandez, M. (1998), "El Presidencialismo Latinoamericano: Evaluacion y Perspectivas", Nohlen, Dieter – Fernandez, Mario (Eds.), *El Presidencialismo Renavado, Instituciones y Cambio Politico en America Latina*, Nueva Sociedad, Caracas'dan aktaran Andrés Malamud, "Presidentialism in the Southern Cone. A Framework for Analysis", *EUI Working Papers* No.2001/1, 8.
- O'Donnell, G. (1993), "Delegative Democracy?", *Kellog Working Papers* No: 172.
- Ottoway, M.(1999), *Ethnic Politics in Africa. Change and Continuity*, Joseph, Richard (Ed.), *State, Conflict, and Democracy in Africa*, Lynne Rienner Publishers, Londra, s.299-318.
- Özsoy Boyunsuz, Ş. (2014), *Başkanlık Parlamenter Sistem Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edilebilirliği*, 12 Levha Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, E. (2005), *Başkanlık rejimi Tartışmaları*, Ergül, Teoman (Ed.), *Başkanlık Rejimi*, Barolar Birliği Yayınları, Ankara, s. 104-112.
- Özbudun, E. (2012), "Türk Usulüne Göre Başkanlık rejimi", <http://www.milliyet.com.tr/turk-usulune-gore-baskanlik-sistemi/gundem/gundemyazardetay/15.12.2012/1641997/default.htm> (04.07.2015).
- Power, T. (2011), "Coalitional Presidentialism in the Eyes of Brazilian Legislators", "Whatever Happened to North and South" başlıklı *IPSA/ECPR Kongresinde sunulan makale*, 17-19 Şubat, Sao Paulo, Brezilya.

- Prempeh, K. H. (2007), "Presidential Power in Comparative Perspective: The Puzzling Persistence of Imperial Presidency of Post-Authoritarian Africa" <http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=kwasiprempeh> (08.07.2015).
- Rybicki, E. (2015), "Senate Consideration of Presidential Nominations: Committee and Floor Procedure" <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL31980.pdf> (10.04. 2016).
- Rose-Ackerman, S., Desierto, D., ve Volosin, N. (2011), "Hyper-Presidentialism: Separation of Powers without Checks and Balances in Argentina and the Philippines", *Berkley Journal of International Law*, vol.29, s. 246-333.
- Sargentich, T. (1993), "The Limits of the Parliamentary Critique of the Separation of Powers", *William and Mary Law Review*, Cilt 34, s. 679-739.
- Sartori, G. (1994), "Neither Presidentialism Nor Parliamentarism". Linz, Juan - Valenzuela, Arturo (Ed.), *The Failure of Presidential Democracy; Comparative perspectives Volume I*, the John Hopkins University Press, Baltimore /London.
- Sartori, G. (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği; Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Sartori, G. (2005), *Parties and Party Systems A Framework for Analysis*, ECPR Press, Colchester.
- Serra, G. (2013), "Demise and Resurrection of a Dominant Party: Understanding the PRI's Comeback in Mexico", *Journal of Politics in Latin America*, Cilt 5, Sayı 3, s. 133-154.
- Shinya, B. (2012), "Constitutional implementation in Kenya, 2010-2015: Challenges and Prospects", <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kenia/09857.pdf> (08.07.2015).
- Shugart, M. ve Carey, J. (1992), *Presidents and Assemblies Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge Press, USA.
- Siaroff, A. (2013), *Comparing Political Regimes. A Thematic Introduction to Comparative Politics*, University of Toronto Press, Canada.
- Teziç, E. (2013), *Anayasa Hukuku*, Beta Yay., İstanbul, 2013.
- Van Cranenburgh, O. (2008), "'Big Men' Rule: Presidential Power, Regime Type and Democracy in 30 African Countries", *Democratization*, Cilt 15, Sayı 5, s. 952-973.
- Van Cranenburgh, O. (2011), "Presidentialism and Separation of Powers in Africa's Hybrid Regimes", IPSA-ECPR Conference: Whatever Happened to North-South?, Sao Paulo, 16-19 Şubat.
- Van Cranenburgh, O. ve Gonzales, A. B. (2006), "Hyper-Presidentialism in East and Southern Africa", paper presented in ECPR Conference, Nicosia, Cyprus, 25-30 April.
- Van de Walle, N. ve Butler, K. S. (1999), "Political parties and party systems in Africa's illiberal democracies", *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt 13, Sayı 1, s. 14-28.
- Van de Walle, N. (2003), "Presidentialism and Clientalism in Africa's Emerging Party Systems", *Journal of Modern African Studies*, Cilt 41, Sayı 2, s. 297-321.

- Van de Walle, N. (2012), "The Path From Neopatrimonialism: Democracy and Clientelism in Africa Today", Bach, Daniel C. Ve Gazibo, Mamoudou (Eds.), *Neopatrimonialism in Africa and Beyond*, Routledge, Oxon.
- Von Soest, C. (2011), "Persistence and Change of Neopatrimonialism in Six Presidential Systems in Africa, Latin America, Southeast Asia", IPSA-ECPR Conference: Whatever Happened to North-South?, 16-19 February, Sao Paulo Brezilya.
- Ware, A. (1996), *Political Parties and Party Systems*, Oxford University Press, Oxford.
- Wilson, W. (1992), "Committee or Cabinet Government?", *Parliamentary versus Presidential Government*, Lijphart, Arendt (Ed.), Oxford University Press, New York, s. 72-74.